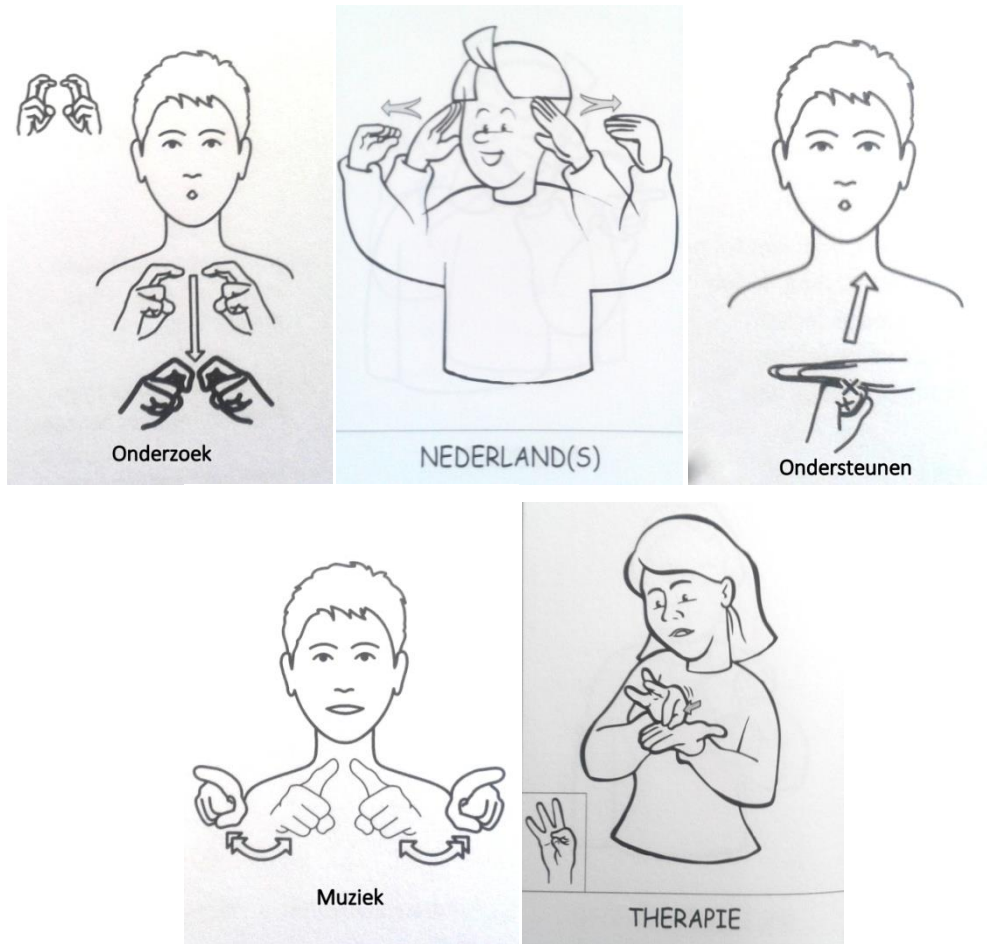

NmG: Handig binnen muziektherapie(?)

Kwalitatief praktijkgericht onderzoek naar
de meerwaarde van NmG-gebruik binnen muziektherapie voor kinderen met TOS

Student: Eva Bargerbos
Datum: 09-06-2015 , Amersfoort
Consulent: Diane Kelderman
1^e beoordelaar: Hans Horstink
2^e beoordelaar: Anneke Baerends
SLB'er: Hanneke Oostveen
Hogeschool: Hogeschool Utrecht Amersfoort
Opleiding: Creatieve Therapie Muziek

Bronvermelding titelblad:

Afbeeldingen 'Onderzoek', 'Ondersteunen', 'Muziek':

Koolhof, C., Schermer, T. (hoofredactie) (2009) Van Dale Basiswoordenboek Nederlandse Gebarentaal. Utrecht/Antwerpen: Van Dale Uitgevers, Bunnik: Nederlands Gebarententrum Bunnik.

Afbeelding 'Nederlands' en 'Therapie' :

Nederlands Gebarententrum (2006). Gebaren in de Gezondheidszorg. Bunnik: Nederlands Gebarententrum. Limmen: Alex Stuifbergen, Illudée. pp. 34 en 76

Samenvatting (Engels & Nederlands)

In dit praktijkgericht onderzoek is onderzoek gedaan naar de meerwaarde van NmG (Nederlands met ondersteunende Gebaren) binnen muziektherapie voor kinderen met TOS (Spraaak- en Taalontwikkelingsstoornis).

Door middel van literatuuronderzoek en open, gestructureerde interviews met drie muziektherapeuten en één NmG-docent is er antwoord gegeven op deelvragen die in dit onderzoek verder toegelicht worden.

Uit het literatuuronderzoek blijkt dat er weinig informatie te vinden is over bovengenoemd onderwerp. De literatuur geeft wel duidelijk antwoord op vragen in de *Inhoudelijke oriëntatie*, zoals 'Wat is TOS' en 'Wat is NmG?'.

De interviews geven een globaal beeld van hoe NmG binnen muziektherapie voor kinderen met TOS kan worden toegepast. En ze geven tevens antwoord op de vraag wat de meerwaarde van dit NmG-gebruik is.

Uit het onderzoek is gebleken dat NmG van meerwaarde is binnen muziektherapie voor kinderen met TOS. Door NmG-gebruik wordt de spraak- en taalontwikkeling van het kind geactiveerd en verbeterd.

Uit het literatuuronderzoek blijkt ook dat kinderen met spraak- en taalstoornissen uit zichzelf gebaren en *gestures* gebruiken ter compensatie en ondersteuning van het onvermogen in de gesproken taal. Door dit consequent te doen, is de kans groot dat ze zonder interventie hun achterstand in de spraak- en taalontwikkeling in kunnen halen.

De grote meerwaarde van NmG binnen muziektherapie is dat de gebaren simultaan met spraak, muziek, ritme en de emotie kunnen verlopen. Hierdoor blijven woorden en de betekenis ervan nog beter beklijven bij het kind. Door binnen muziektherapie NmG bewust in te zetten, wordt aan de spraak- en taalontwikkeling bijgedragen.

Summary

In this practice-oriented study, research has been conducted concerning the potential benefit of NmG (*Nederlands met ondersteunende Gebaren* / Dutch with supporting signs or gestures) in Music Therapy for children with SLI (Specific Language Impairment) and/or DLD (Developmental Language Disorder).

By examination of literature and open, structured interviews with three music therapists and one NmG-teacher, the sub questions have been answered, which are explained more in-depth in this study.

An examination of existing literature showed that there is little information available regarding this subject. The used literature does, however provide a clear answer to questions posed during 'Substantive orientation' (*Inhoudelijke oriëntatie*), such as 'What is SLI/DLD?' and 'What is NmG?'

The interviews provide an overall view on the application of NmG in Music Therapy for children with SLI/DLD. They also provide answer the question what the added value of using of NmG in Music Therapy is.

The examined literature shows that use of NmG does have value in Music Therapy for children with SLI or DLD. By using NmG, speech- and language development is activated and improved.

The literature also shows that children with SLI/DLD use signs and gestures automatically in order to compensate for the difficulties they encounter when employing spoken language. By using signs and gestures consistently, there is a great change they can reduce their deficiencies in speech- and language development.

The great value of NmG-use in Music Therapy is, that signs and gestures can be used simultaneously with speech, music, rhythm and emotions. Thereby words and their meaning are easy to remember for the child. Using NmG in Music Therapy also contributes to speech- and language development.

Voorwoord

‘En waar het uiteindelijk natuurlijk ook om gaat, is de wisselwerking hè? Dat ze dat ook aangrijpen van ‘hé, maar als ik het woord appel niet kan zeggen, maar ik ondersteun het met een gebaar, dan begrijpen ze me ook!’. En dat is uiteindelijk waar we naartoe werken. Dat de communicatie in gang wordt gezet door muziek, gebaren en visuele ondersteuning.’

~ citaat van Ellen Oude Nijhuis uit een van de afgenomen interviews (Bijlage 4)

Naar aanleiding van de minor Taal&Cultuur Nederlandse gebarentaal is mijn nieuwsgierigheid naar NmG binnen muziektherapie gewekt. Tegelijkertijd viel me de schijnbare onwetendheid van studenten, muziektherapeuten en gebarentaaldocenten op. Wordt er gebarentaal gebruikt binnen muziektherapie? Zo ja, hoe wordt gebarentaal ingezet in muziektherapie voor kinderen met TOS? En waarom heeft die gebarentaal een meerwaarde voor deze doelgroep?

Dit onderzoek is een begin naar het beantwoorden van deze vragen. Mijn resultaten wil ik delen met andere muziektherapeuten en geïnteresseerden. Ook hoop ik de lezers van mijn artikel te kunnen motiveren om NmG (meer) te gaan gebruiken bij bepaalde doelgroepen.

Tevens wil ik hier mijn dank uitspreken aan de geïnterviewden. Zonder hun informatie had ik dit onderzoek niet kunnen doen. Ook bedank ik de mensen die direct en indirect betrokken waren bij het proces van dit onderzoek. Waarvan ik in ieder geval Diane Kelderman, mijn consulent, bij naam wil noemen. En Daan Bargerbos, voor de kritische blik op spelling en grammatica.

VOORWOORD	4
INLEIDING	7
1. INHOUDELIJK ORIËNTATIE	8
1.1 WAT IS TOS (TAALONTWIKKELINGSSTOORNIS)?	8
1.2 WAT IS DOOF? WANNEER BEN JE DOOF OF SLECHTHOREND?	9
1.3 WAT IS MUZIEKTERAPIE?	10
1.4 WAT IS EEN GEBARENTAAL?	10
1.5 WAT IS NGT (NEDERLANDSE GEBARENTAAL)?	10
1.6 WAT IS HET VERSCHIL TUSSEN EEN GEBARENTAAL EN EEN GEBARENSYSTEEM?	10
1.7 WAT IS NMG (NEDERLANDS MET GEBAREN)?	11
1.8 WAT IS HET VERSCHIL TUSSEN GEBAREN EN <i>GESTURES</i> ?	13
2. PROBLEEMSTELLING	14
2.1 AANLEIDING	14
2.2 CONTEXT	14
2.3 BELANG VAN DE PROBLEEMSTELLING	15
3. HOOFDVRAAG, DEELVRAGEN EN DOELSTELLINGEN	16
3.1 HOOFDVRAAG	16
3.1.1 <i>Wat is de meerwaarde van het gebruik van NmG (Nederlands met Gebaren) in muziektherapie voor kinderen met TOS (Taalontwikkelingsstoornis)?</i>	16
3.2 DEELVRAGEN	16
3.2.1 <i>Op welke wijze wordt NmG ingezet in muziektherapie?</i>	16
3.2.2 <i>Op welke manieren wordt met een kind met TOS binnen muziektherapie gecommuniceerd?</i>	16
3.2.3 <i>Op welke wijze wordt NmG ingezet in muziektherapie voor kinderen met TOS?</i>	16
3.2.4 <i>Welke functie heeft NmG binnen muziektherapie voor kinderen met TOS?</i>	16
3.2.5 <i>Wat voegt NmG toe aan de spraak- en taalontwikkeling van kinderen met TOS? Naar aanleiding van deze vraag hoopt de onderzoeker een antwoord te vinden op hoe NmG bijdraagt aan de spraak- en taalontwikkeling van kinderen met TOS.</i>	16
3.3 DOELSTELLINGEN	16
3.4 BEROEPSRELEVANTIE	17
4. ONDERZOEKSOPZET	18
4.1 ONDERZOEKDESIGN	18
4.2 ONDERZOEKSTYPE	18
4.3 ONDERZOEKSMETHODEN	18
4.3.1 <i>Kwaliteitscriteria</i>	18
4.3.1.1 <i>Bruikbaarheid</i>	18
4.3.1.2 <i>Segmenten</i>	19
4.3.1.3 <i>Technieken behoudt kwaliteit</i>	19
4.3.2 <i>Data-bronnen</i>	20
4.3.3 <i>Data-verzamelingstechnieken</i>	20
4.3.4 <i>Dataverzamelingsmethoden en data-analyse</i>	20
4.3.5 <i>Het product</i>	21
5. RESULTATEN	22
5.1 BEANTWOORDING DEELVRAGEN	22

5.1.1 Op welke wijze wordt NmG ingezet in muziektherapie?	22
5.1.2 Op welke manieren wordt met een kind met TOS binnen muziektherapie gecommuniceerd?	23
5.1.3 Op welke wijze wordt NmG ingezet in muziektherapie voor kinderen met TOS?	25
5.1.4 Welke functie heeft NmG binnen muziektherapie voor kinderen met TOS?	26
5.1.5 Wat voegt NmG toe aan de spraak- en taalontwikkeling van kinderen met TOS?	27
6. CONCLUSIE	29
7. AANBEVELINGEN	30
8. BRONNENLIJST	31
9. BIJLAGEN	34
BIJLAGE 1 GEDRAGSCODE IN PRAKTIJKGERICHT ONDERZOEK IN HBO ONDERWIJS	35
BIJLAGE 2 VRAGENLIJST OPEN-GESTRUCTUREERD INTERVIEW	37

Inleiding

Naar aanleiding van de minor Taal&Cultuur Nederlandse Gebarentaal is de interesse naar het onderwerp van dit praktijkgerichte onderzoek gewekt.

In dit praktijkgericht onderzoek hoop ik door middel van interviews en literatuur antwoord te kunnen geven op deze en andere vragen. De interviews zijn afgenomen bij drie muziektherapeuten en één NmG-docente die werkzaam zijn met kinderen met TOS. Het onderzoek is verricht in het kader van bekendheid geven aan het belang van NmG-gebruik, al dan niet binnen muziektherapie voor kinderen met TOS.

De focus van dit PGO ligt op het onderzoek.

In hoofdstuk 1 is de inhoudelijke oriëntatie te vinden. Hierin is het vooronderzoek beschreven en wordt antwoord gegeven op verschillende vragen die ik voorafgaand aan mijn onderzoek had. Ook worden begrippen als 'NmG', 'muziektherapie' en 'TOS' uitgelegd.

Daarna volgt de probleemstelling, waarin de aanleiding van dit onderzoek wordt toegelicht en de context van het onderzoek wordt beschreven. Ook wordt het belang van de probleemstelling toegelicht, waaruit de hoofdvraag voortkomt.

Deze hoofdvraag, en de deelvragen, zijn te vinden in hoofdstuk 3.

Vervolgens wordt in hoofdstuk 4 de onderzoeksmethode toegelicht, die bestaat uit het onderzoeksdesign, het onderzoekstype, de kwaliteitscriteria, de dataverzamelingstechnieken, de dataverzamelingmethoden en de data-analyse.

In hoofdstuk 5 worden de resultaten van het onderzoek gepresenteerd. De deelvragen worden naar aanleiding van de theorie uit de inhoudelijke oriëntatie en de uitgewerkte interviews beantwoord. Waarna in hoofdstuk 6 de conclusie, het antwoord op de hoofdvraag wordt gegeven. Tot slot zijn er de aanbevelingen, die voortvloeiden uit dit praktijkgerichte onderzoek. In de bronnenlijst kunt u de geraadpleegde literatuur vinden. En in de bijlagen vindt u onder andere de vragenlijst die is gebruikt bij het afnemen van de interviews en de verzameling van data aan de hand van deze interviews. Ook de interviews zelf zijn letterlijk uitgewerkt in de bijlagen te vinden.

Eva Bargerbos

1. Inhoudelijk oriëntatie

In dit hoofdstuk wordt een aantal vragen beantwoord die voortkwamen uit de voorlopige probleemstelling, bij de start van dit onderzoek. Deze vragen worden beantwoord vanuit de literatuur en eerder gedane onderzoeken.

1.1 Wat is TOS (Taalontwikkelingsstoornis)?

Volgens Grouwels en Housmes (2014) hebben kinderen met een taalontwikkelingsstoornis altijd een combinatie van problemen op het gebied van spraak en taal. Bijvoorbeeld problemen in het uitspreken van spraakklanken, het uitspreken van korte zinnen, zinnen die niet logisch worden opgebouwd en die niet vloeiend verlopen.

De Bil & de Bil (2007) sluiten hier mooi op aan. '(...) problemen die zich voordoen op het gebied van taal, dus de talige aspecten van communicatie, duiden we aan als spraak-taalstoornissen'. Voorbeelden hiervan zijn dysfasie, stotteren, articulatiestoornissen, mutisme en selectief mutisme. Het is belangrijk dat een spraak- en taalstoornis of taalontwikkelingsstoornis (deze twee termen worden door elkaar gebruikt) vroegtijdig wordt opgemerkt. Kinderen met een dergelijke stoornis hebben namelijk een grotere kans op het ontwikkelen van een leerstoornis. Ook kan een taalontwikkelingsstoornis leiden tot sociaal-emotionele problemen. Want als een kind niet goed kan communiceren met een ander, leidt dit tot minder contact wat weer kan leiden tot onzekerheid.

Dysfasie

Dysfasie wordt ook wel dysfatische ontwikkeling genoemd (De Bil & De Bil, 2007). Bij deze taalstoornis kan een kind zich moeilijk uitdrukken, maar het taalbegrip is wel voldoende ontwikkeld. Ze hebben vaak moeite met woordvinding, grammatica en vervoegingsregels (morphologie). Het kind weet wat hij wil gaan zeggen, maar kan het juiste woord er niet bij vinden. Dit komt niet omdat het kind het woord niet kent of begrijpt, maar omdat de verbinding tussen het mentaal lexicon (het interne woordenboek) en het deel in de hersenen waar bepaalde concepten zijn opgeslagen, niet of moeilijk tot stand komt.

Stotteren

Stotteren is een verzamelnaam voor verschillende gradaties en vormen in het niet-vloeiend kunnen spreken (De Bil & De Bil, 2007). Dit stotteren kan tot uiting komen in verschillende delen van een zin of woord. Bijvoorbeeld een herhaling van een deel van het woord ('aa-aa-aa-aardappel'), het verlengen van lettergrepen ('lllllll-lachen'), blokkades ('aard...appel') of tussenvoegingen ('uh.. uh..').

Tijdens het stotteren is lichamelijke spanning goed zichtbaar. Dit uit zich bijvoorbeeld in knipperen met de ogen, spiertrekkingen in het gezicht of andere tic-achtige bewegingen. Bij kinderen in de peuter- en kleuterleeftijd komt stotteren het meeste voor. Dit stotteren wordt ontwikkelingsstotteren genoemd en is fasegebonden. Dat betekent dat het meestal vanzelf weer over gaat. Wanneer het stotteren langer aanhoudt, is het belangrijk dit op tijd te her- en erkennen, zodat er specialistische hulp ingeschakeld kan worden van bijvoorbeeld een logopedist.

Articulatiestoornissen

Bij een articulatiestoornis heeft het kind last van uitspreken van bepaalde klanken of combinaties van klanken (De Bil & De Bil, 2007). Dit zijn problemen met de fonologie van de spraak. Bij normale taalontwikkeling van kinderen is het logisch dat ze een tijd moeite hebben met het uitspreken van bepaalde klanken of combinaties daarvan. Er wordt pas van een articulatiestoornis gesproken als een kind niet op het niveau praat dat bij zijn leeftijd en ontwikkelingsniveau past. Het gaat dan wel om een duidelijke afwijking van de taalontwikkeling zoals die meestal verloopt. Dus bij kleine verschillen in de uitspraak van klanken en klankcombinaties wordt nog niet gelijk van een stoornis op dit gebied gesproken.

Mutisme

Van mutisme wordt gesproken als een kind helemaal geen taalklanken uit (De Bil & De Bil, 2007). Het komt voor dat het kind wel klanken laat horen, maar dit is dan niet bedoeld als communicatie maar meer voor eigen plezier in geluid maken. Een kind dat mutisme vertoont, herkent taal vaak niet als zodanig. Ook is er vaak intolerantie voor bepaalde geluiden, zoals stofzuigers, grasmaaiers of gefluit. Kinderen die mutisme vertonen, laten vaak ook geen voorttalige communicatie zien, zoals gebaren, lichaamshouding en vocalisatie. Mutisme komt vaak voor bij dove of autistische kinderen. Tussen deze twee groepen is wel een duidelijk verschil. Dit verschil is voornamelijk te zien in de niet-verbale aspecten van de spraak en taal. Autistische kinderen beheersen deze aspecten niet of slecht, terwijl dove kinderen hier meestal geen problemen mee hebben. Een doof kind is dus wel in staat te communiceren met behulp van bijvoorbeeld gebaren of picto's (pictogrammen; plaatjes die bepaalde voorwerpen of handelingen aangeven).

Selectief mutisme

Van selectief mutisme wordt gesproken als een kind langere tijd uitsluitend tegen bepaalde personen en/of in bepaalde omgevingen spreekt (De Bil & De Bil, 2007). Wat het meeste voorkomt, is dat het kind alleen in de thuissituatie spreekt, of tegen een van de gezinsleden, en helemaal niet tegen onbekenden.

Bij selectief mutisme is de taalontwikkeling niet verstoord. Kinderen tussen de 3 en 5 jaar communiceren vaak wel naar onbekenden door middel van gebaren of lichaamshouding, maar zijn erg verlegen. Er wordt pas van selectief mutisme wordt gesproken als het langer dan een maand aanhoudt, waarbij het dan niet alleen maar gaat om de eerste maand op een nieuwe school (nieuwe omgeving, kind is vaak verlegen en praat fluisterend). Ook gaat deze stoornis vaak gepaard met sociaal-emotionele problemen. Die kunnen het gevolg zijn van selectief mutisme maar kunnen ook de oorzaak van het ontstaan vormen. Heel soms ontstaat deze stoornis als gevolg van een ernstig traumatische ervaring.

1.2 Wat is doof? Wanneer ben je doof of slechthorend?

Doofheid kan een erfelijke of een niet-erfelijke oorzaak hebben. Bij de helft van de gevallen is doofheid ontstaan door een erfelijke oorzaak (Buter, Emmerik, Van Gelder, Hendriks & Scheffener, 1990). Dit hoeft niet te betekenen dat een van de ouders ook doof is. Het kan zelfs zo zijn dat doofheid in de familie verder niet voorkomt, maar dat door een toevallige combinatie van erfelijk materiaal van vader en moeder doofheid ontstaat. In de andere helft van de gevallen is de doofheid verworven. Dit betekent dat de doofheid is ontstaan door bijvoorbeeld ziekte, medicijngebruik, een ongeval tijdens de zwangerschap of na de geboorte. Ook kunnen kinderen doof worden doordat de moeder rodehond (Rubella) heeft gehad tijdens de zwangerschap of door het gebruik van bepaalde medicijnen tijdens de zwangerschap. Ook kunnen kinderen doof worden door hersenvliesontsteking (meningitis) of door een ongeval.

Iemand met een gehoorverlies van 70 tot 90 decibels (dB), wordt in Nederland zwaar slechthorend genoemd en iemand met een gehoorverlies vanaf 90 dB doof.

Daarnaast wordt doofheid ook verdeeld in twee categorieën: prelinguaal doof en postlinguaal doof. De eerste betekent dat het kind doof geboren is of voor zijn derde levensjaar doof is geworden, en de tweede betekent dat het kind na zijn derde levensjaar doof is geworden. (zie ook §1.4) Normaal gesproken beheersen prelinguale doven de gesproken en geschreven taal minder goed dan postlinguale doven.

1.3 Wat is muziektherapie?

In het 'Beroepsprofiel van de muziektherapeut' (pp. 5, 2009) wordt het begrip 'muziektherapie' als volgt gedefinieerd:

'Muziektherapie is een methodische vorm van hulpverlening waarbij muzikale middelen binnen een therapeutische relatie gehanteerd worden om verandering, ontwikkeling, stabilisatie of acceptatie te bewerkstelligen op emotioneel, gedragsmatig, cognitief, sociaal of lichamelijk gebied.'

Muziektherapie is een methodische vorm van hulpverlening. Om muziektherapie te krijgen, dien je daarvoor geïndiceerd te zijn. Onderdeel hiervan is het onderzoeken door de muziektherapeut bij de cliënt naar diens problematiek en zijn omgang met muzikale middelen. Aan de hand daarvan wordt een vakspecifieke diagnose gesteld, deze diagnose wordt indien mogelijk aangedragen bij de algemene diagnostiek die binnen een grotere behandelsetting is opgesteld.

De doelstellingen kunnen op verschillende gebieden toegepast worden, zoals bij:

- het terugdringen van problemen of stoornissen (veranderingsgericht)
- het stimuleren van mogelijkheden en/of vaardigheden die een cliënt heeft (ontwikkelingsgericht)
- de achteruitgang in de problematiek van een cliënt tegengaan of zijn lijden verlichten (stabilisatiegericht of palliatieve zorg gericht op de kwaliteit van leven)
- het leren omgaan met beperkingen of verliezen en het opdoen van copingstrategieën (acceptatie of copingvaardigheden gericht)

Al deze vier processen kunnen betrekking hebben op emotionele, gedragsmatige, cognitieve, sociale of lichamelijke verschijnselen.

(<http://www.nvvt.nl/>)

1.4 Wat is een gebarentaal?

'Een gebarentaal is een natuurlijke taal in een verschijningsvorm (modaliteit) waarbij voornamelijk de handen (manueel) en de ogen (visueel) een rol spelen. Met andere woorden, een gebarentaal is een natuurlijke taal in een manueel-visuele modaliteit. Een gebarentaal is de taal van prelinguaal dove mensen. Met prelinguaal wordt bedoeld dat mensen doof zijn geboren of doof zijn geworden vóór de leeftijd waarop zij een taal verworven hebben. Prelinguaal betekent letterlijk voor-talig.'

Er bestaan ook gebarentalen die ontstaan zijn onder groepen horende mensen. Een voorbeeld daarvan is de gebarentaal van de inheemse bevolking van Australië, de Aboriginals.' (Schermer e.a. (red.), 2006, pp. 29)

1.5 Wat is NGT (Nederlandse Gebarentaal)?

NGT is een vorm van gebarentaal voor dove mensen (Schermer e.a. (red.), 2006). De afkorting 'NGT' staat voor Nederlandse Gebarentaal. Zoals in §1.4 ook te lezen is, is NGT net als andere gebarentalen een natuurlijke, zelfstandige taal waarbij de handen en de ogen (manueel en visueel) een grote rol spelen in de verschijningsvorm (modaliteit). De houding, gezichtsexpressie (mimiek) en bewegingen van het lichaam kunnen van betekenis toevoegende waarde zijn.

1.6 Wat is het verschil tussen een gebarentaal en een gebarensysteem?

Er is de unieke mogelijkheid om gebaren met gesproken taal te combineren (Schermer, 2006). Er wordt dan niet gesproken van een zelfstandige taal, maar van een mengsel van gebarentaal en gesproken taal. Dit mengsel wordt ook wel 'gebarensysteem' genoemd. Een gebarensysteem is de visuele weergave van een gesproken taal, meestal ondersteund met geleende gebaren uit het lexicon van een gebarentaal. In een gebarensysteem wordt de grammaticastructuur van de gesproken taal gevolgd.

Het belangrijkste verschil tussen een gebarentaal en een gebarensysteem is dat gebarentalen zelfstandige, natuurlijke talen van dove mensen zijn. Terwijl gebarensystemen geen zelfstandige talen zijn, maar een hulpmiddel om gesproken taal duidelijk te maken en visueel uit

te drukken. Gebarensystemen worden onder andere gebruikt in het contact tussen doven en horenden, maar worden over het algemeen niet gebruikt tussen doven onderling.

Binnen de gebarensystemen zijn er twee vormen: strikte en vrije gebarensystemen. Bij een strikt gebarensysteem worden alle onderdelen van de gesproken taal ondersteund met een gebaar. Dit systeem volgt de gesproken taal dus heel precies. Het kost echter veel tijd om een zin uit te spreken en te gebaren omdat alle woorden en uitgangen daarvan ook in gebaren of vingerspelling moeten worden weergegeven.

'In een strikt gebarensysteem wordt de zin <Het jongetje is ziek.> op de volgende manier weergegeven:

- *De hele zin wordt uitgesproken;*
- *De woorden <jongetje> en <ziek> worden ondersteund met de gebaren JONGEN en ZIEK;*
- *De woorden <het> en <is> en de verklein-uitgang <tje> worden gevingerspeld of door speciaal bedachte gebaren weergegeven.'* (Schermer, 2009, pp. 49).

Strikte gebarensystemen worden met name in het onderwijs gebruikt. Een voorbeeld van zo'n strikt gebarensysteem is het 'Signing Exact English' dat in de Verenigde Staten wordt gebruikt.

Daarnaast is er dus ook het vrije gebarensysteem. In een vrij gebarensysteem worden niet alle woorden en uitgangen met een gebaar ondersteund.

'De zin <Het jongetje is ziek.> wordt in een vrij gebarensysteem als volgt weergegeven:

- *De hele zin wordt uitgesproken;*
- *De woorden <jongetje> en <ziek> worden ondersteund met de gebaren JONGEN en ZIEK.'* (Schermer, 2009, pp. 49).

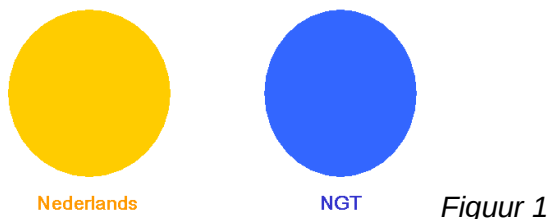
Een dergelijk systeem wordt in Nederland 'Nederlands met Gebaren' (NmG) genoemd.

1.7 Wat is NmG (Nederlands met Gebaren)?

NmG is dus een vrij gebarensysteem.

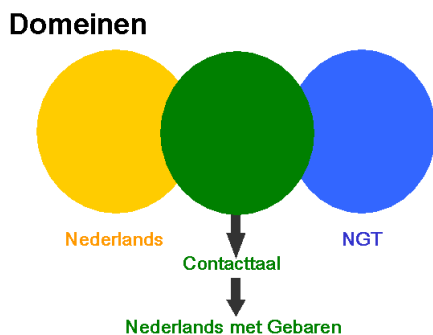
Nederlands met Gebaren (NmG) is een combinatie van de Nederlandse Gebarentaal (NGT) en de Nederlandse taal. Deze beide domeinen hebben hun eigen kenmerken, grammatica, lexicon, groep gebruikers, enzovoorts. (zie figuur 1).

Domeinen

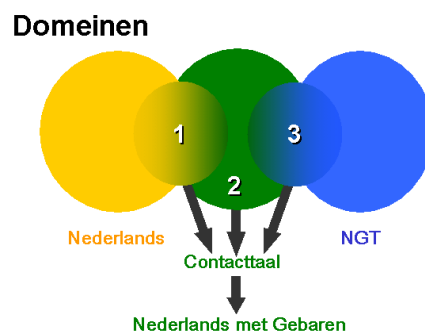

Figuur 1

Als deze twee talen met elkaar in contact komen, ontstaat er een 'contacttaal' (Schermer, T., Terpstra, A., 2006). De contacttaal die in dit geval ontstaat, wordt NmG genoemd. (zie figuur 2)

Figuur 2

Figuur 3

Bovenstaande figuren zijn afkomstig uit: Schermer, T., Terpstra, A. (2006) Wat is NmG en waarom gebruik je het?: Is er een norm voor "goed" NmG-gebruik?. *Van Horen Zeggen*. Jaargang 47, februari 2006, pp. 10-11

Dit lijkt gemakkelijk, maar blijkt toch wel iets ingewikkelder dan in eerste instantie vaak wordt gedacht. Het Nederlands en de Nederlandse Gebarentaal verschillen namelijk in gebruikers, modaliteit, grammatica en status.

Het Nederlands is een gesproken taal, die auditief wordt waargenomen. De Nederlandse Gebarentaal is een visuele taal waarbij de taal wordt 'gesproken' met de handen, met een eigen grammatica.

In gebarentalen wordt gebruik gemaakt van simultaniteit. Dit betekent dat talige informatie gelijktijdig overgebracht kan worden.

De vermenging van de twee talen (Nederlands en Nederlandse Gebarentaal) kan daarom ook op verschillende manieren plaatsvinden. Dit is weergegeven in figuur 3. Vorm 1 komt het dichtst bij het Nederlands en vorm 3 bij Nederlandse gebarentaal. Bij vorm 2 wordt van beide talen ongeveer evenveel gebruik gemaakt.

NmG heeft geen eigen grammatica. Het volgt namelijk de structuur van het gesproken Nederlands.

In het artikel 'Wat is NmG en waarom gebruik je het?' zijn de kenmerken van deze drie vormen duidelijk weergegeven:

Nederlands met Gebaren		
Vorm 1	Vorm 2	Vorm 3
Gesproken Nederlands	Gesproken Nederlands	Gesproken Nederlands maar soms NGT-achtig geformuleerd
Gebaren uit het NGT lexicon	Gebaren uit het NGT lexicon	Gebaren uit het NGT lexicon
	Grammaticale kenmerken van NGT (localisatie, mimiek, werkwoorden)	Uitgebreide grammaticale kenmerken van NGT (classifiers, localisatie, mimiek, rolnemen, perspectief, orale componenten)
1 op 1 relatie voor de gesproken woorden waarbij een gebaar gemaakt wordt	Daar waar mogelijk een 1 op 1 relatie	Woordvolgorde van het Nederlands in grote lijnen, maar geen 1 op 1 relatie
Geen gebaren zonder Nederlands mondbeeld	Nauwelijks gebaren zonder mondbeeld..	Hier en daar gebaren zonder dat daar een Nederlands mondbeeld bij is.

Kenmerken van verschillende vormen van Nederlands met Gebaren

Bovenstaande tabel is afkomstig uit: Schermer, T., Terpstra, A. (2006) Wat is NmG en waarom gebruik je het?: Is er een norm voor "goed" NmG-gebruik?. *Van Horen Zeggen*. Jaargang 47, februari 2006, pp. 11

1.8 Wat is het verschil tussen gebaren en *gestures*?

In het literatuuronderzoek van Kouwenberg, Slofstra-Bremer en Weerdenburg (2008) wordt dit verschil duidelijk toegelicht: 'Gestures zijn natuurlijke hand- en lichaamsbewegingen, zoals het wijzen naar een voorwerp. Deze bewegingen versterken, bevestigen en/of benadrukken een linguïstische boodschap, maar hebben zelf geen linguïstische eigenschappen (*gestures* zijn paralinguïstisch).' (Kouwenberg e.a. (2008), p. 71). Paralinguïstiek is de studie van niet-vocale verschijnselen in een taal, zoals gezichtsuitdrukkingen, bewegingen van hoofd en ogen. Deze verschijnselen kunnen van belang zijn voor de interpretatie van wat mensen zeggen (www.woorden.org).

'Met de term 'gebaren' worden gebaren uit een gebarentaal aangegeven: gebaren die semantische informatie weergeven en fonologische kenmerken hebben (bijvoorbeeld handpalmoriëntatie, handvorm en plaats waar een gebaar gemaakt wordt).'' (Kouwenberg e.a. ,2008, p. 71).

Semantische informatie heeft betrekking op de betekenis van deze informatie. Fonologie betekent 'klankleer' (Schermer e.a. (red.), 2006). Fonologie is dat *'deel in de wetenschap dat zich bezig houdt met de opbouw van woorden of gebaren in klanken of basiselementen, en hun eigenschappen'* (Schermer e.a. (red.), 2006, p. 62).

2. Probleemstelling

2.1 Aanleiding

Van begin september 2014 tot en met eind januari 2015 heb ik de minor Taal en Cultuur Nederlandse Gebarentaal aan de Hogeschool Utrecht gedaan. In deze minor kwam ik in aanraking met gebarentaal. Vaak werd mij vraag gesteld 'Waarom gebarentaal? Wat heeft dat te maken met muziektherapie?'. Deze koppeling leek voor weinig mensen logisch. Voor mij eerst ook niet. De minor ging ik in eerste instantie doen omdat ik graag een nieuwe taal wilde leren en ik al een beetje bekend was met gebarentaal. Maar gaandeweg leek het me ook zinvol om toe te kunnen passen in mijn werk na de opleiding.

De groep doven en slechthorenden in Nederland wordt steeds groter. In Buter e.a. (1990) werd het aantal van meer dan 200.000 doven en slechthorenden genoemd. Nu zijn er naar schatting 15.000 doven (Dovenschap, 2015) en het aantal slechthorenden wordt geschat op 1,6 miljoen Nederlanders (Hoorstichting, 2015). Een exact aantal is lastig vast te stellen. En tijdens de minor kwam ik er achter dat gebarentaal in de hulpverlening en in de zorg ook bij andere doelgroepen wordt gebruikt, zoals bij mensen met een verstandelijke beperking. Ik wist van horen zeggen dat er muziektherapie voor slechthorenden en/of doven bestaat, maar hoe dit eruit ziet en hoe het in zijn werk gaat, wist ik niet.

Vanaf het begin van de minor vroeg ik me af hoe gebarentaal ingezet wordt, of ingezet kan worden binnen muziektherapie. Hierover heb ik namelijk niet veel kunnen vinden en medestudenten en docenten van de minor wisten er ook weinig tot niets van af.

2.2 Context

Binnen de muziektherapie wordt met veel verschillende doelgroepen gewerkt. De doelgroepen die in aanmerking komen voor muziektherapie waarbij gebarentaal ook een rol speelt zijn:

- Doven/slechthorenden
- Doven met een CI (Cochleair Implantaat)
- Verstandelijk beperkten
- Volwassenen en kinderen in de revalidatie
- Kinderen met een TOS (Taalontwikkelingsstoornis)/ spraak- en taalstoornis

Deze doelgroepen werden, naast andere 'sub-doelgroepen', ook genoemd in de interviews die zijn gehouden ten bate van dit onderzoek.

De bovenste twee doelgroepen kunnen als vanzelfsprekende groepen worden gezien waarbij gebarentaal binnen de therapie wordt toegepast. Immers, gebarentaal is hun eerste of tweede taal en is nodig om een goede communicatie te laten verlopen tussen therapeut en cliënt.

Binnen de derde doelgroep 'verstandelijk beperkten' wordt wel gebarentaal toegepast, maar dit is over het algemeen geen NmG of NGT. Vaak zijn de gebaren die gebruikt worden, bedacht voor cliënten, of naar aanleiding van het gebaren door de cliënt (bijvoorbeeld ergens naar wijzen) overgenomen door de begeleiding/therapeut. Dit kwam ook terug in de tweedejaars stage van de onderzoeker, op een dagcentrum voor verstandelijk beperkten. In de vierde groep 'Volwassenen en kinderen in de revalidatie' wordt soms ook gebarentaal gebruikt. Dit gebeurt echter niet altijd en ligt sterk aan de doelgroep binnen de revalidatie waarmee gewerkt wordt (De Bruijn, 2013).

De laatste doelgroep 'kinderen met een TOS/spraak-taalstoornis', ligt in eerste instantie minder voor de hand (Bijlage 6, pp.78). Deze kinderen zijn niet doof (soms wel slechthorend) en gebarentaal is in de meeste gevallen niet hun eerste taal. Toch blijkt uit de contacten die de onderzoeker heeft opgedaan in het vooronderzoek, dat er in deze doelgroep wel degelijk bewust gebruik wordt gemaakt van gebarentaal binnen de muziektherapie.

2.3 Belang van de probleemstelling

Blijkbaar wordt (een vorm van) gebarentaal dus relatief veel toegepast binnen verschillende doelgroepen. Terwijl het veelal onbekend is bij de meeste muziektherapeuten. Dit blijkt naar aanleiding van de gesprekken die de onderzoeker heeft gehad voor en in het begin van dit onderzoek met verschillende muziektherapeuten. De meesten daarvan waren niet of nauwelijks bekend met het gebruik van NmG binnen muziektherapie. De minor die de onderzoeker heeft gevolgd, maakte duidelijk hoeveel (een vorm van) gebarentaal kan toevoegen in communicatie tussen mensen. Zelfs een basis van gebarentaal werkte verrijkend. Natuurlijk in eerste instantie in communicatie met doven en slechthorenden. Maar daarnaast ook met mensen die bijvoorbeeld een andere taal spreken, of zich in gesproken taal moeilijk kunnen uiten, zoals kinderen met TOS.

Goede communicatie is in iedere situatie van groot belang, of dit nu verbaal, non-verbaal, via media (bijvoorbeeld dans, muziek, drama, enzovoorts) of bijvoorbeeld gebarentaal is.

Bovendien is er nog nauwelijks onderzoek gedaan naar het effect van NmG bij kinderen met TOS, laat staan binnen muziektherapie (Knoors, 2012). Al wordt er vanuit Kentalis in samenwerking met de Radboud Universiteit Nijmegen wel steeds meer onderzoek naar gedaan.

Binnen muziektherapie vindt er regelmatig non-verbale communicatie door middel van muziek plaats. Maar de communicatie kan ook verbaal plaatsvinden, bijvoorbeeld bij een nabespreking van een sessie, het zingen van een lied, instructies voorafgaand aan een activiteit binnen de therapie, etc. Maar wat als een kind door TOS minder vaardig is in de gesproken taal? Hoe maak je dan dingen duidelijk? Welke rol kan gebarentaal daarin spelen? En waarom is gebarentaal dan een goed middel om toe te passen binnen de muziektherapie?

Naar aanleiding van deze vragen wordt er in dit praktijkgericht, kwalitatief onderzoek onderzocht hoe gebarentaal, specifiek NmG, wordt toegepast binnen muziektherapie aan kinderen met TOS. Daarbij wordt met name onderzocht wat de meerwaarde van het NmG-gebruik is.

Specifiek NmG, omdat NmG als ondersteuning van de Nederlandse taal kan worden gebruikt.

Zoals in de inhoudelijke oriëntatie ook te lezen is, heeft NGT een eigen grammatica en opbouw in de taal. De taal heeft wel overlappingen met het Nederlands, maar kan niet gelijktijdig met het Nederlands worden toegepast. Daarom is NmG een logischere vorm binnen deze context om toe te passen binnen de muziektherapie voor kinderen met TOS.

Naar aanleiding van dit onderzoek is een artikel geschreven waarin de hoofdvraag wordt beantwoord en waarin duidelijk wordt wat de meerwaarde is van gebruik van NmG binnen muziektherapie voor kinderen met TOS.

3. Hoofdvraag, deelvragen en doelstellingen

3.1 Hoofdvraag

3.1.1 Wat is de meerwaarde van het gebruik van NmG (Nederlands met Gebaren) in muziektherapie voor kinderen met TOS (Taalontwikkelingsstoornis)?

3.2 Deelvragen

3.2.1 Op welke wijze wordt NmG ingezet in muziektherapie?

Bij deze deelvraag ligt de focus op een breed gebied. Er wordt nog geen specifieke doelgroep genoemd. Naar aanleiding van deze vraag wordt een antwoord gegeven op hoe muziektherapie bij verschillende doelgroepen wordt ingezet.

3.2.2 Op welke manieren wordt met een kind met TOS binnen muziektherapie gecommuniceerd?

Deze deelvraag richt zich specifiek op het kind met TOS binnen muziektherapie. Er wordt een inventaris gemaakt van de verschillende communicatiemogelijkheden voor en met kinderen met TOS binnen de muziektherapie.

3.2.3 Op welke wijze wordt NmG ingezet in muziektherapie voor kinderen met TOS?

De eerdere deelvragen komen hier samen. Er wordt een specifieke manier van communicatie genoemd, namelijk NmG, in combinatie met de specifieke doelgroep 'Kinderen met TOS'.

3.2.4 Welke functie heeft NmG binnen muziektherapie voor kinderen met TOS?

Deze deelvraag richt zich op de functie van NmG binnen muziektherapie voor kinderen met TOS. Er wordt geprobeerd de rol van NmG in verhouding met de andere communicatiemiddelen duidelijk te maken.

3.2.5 Wat voegt NmG toe aan de spraak- en taalontwikkeling van kinderen met TOS?

Naar aanleiding van deze vraag hoopt de onderzoeker een antwoord te vinden op hoe NmG bijdraagt aan de spraak- en taalontwikkeling van kinderen met TOS.

3.3 Doelstellingen

Dit onderzoek wordt gedaan met de volgende doelstellingen:

- 1 Inventariseren op welke wijze NmG binnen muziektherapie voor kinderen met TOS wordt toegepast.

Deze doelstelling is opgesteld om een duidelijker beeld te krijgen van het NmG-gebruik binnen muziektherapie. In dit onderzoek ligt de focus op het NmG-gebruik bij kinderen met TOS. In de literatuur is vrij weinig te vinden over de combinatie muziektherapie en NmG, laat staan in combinatie met de doelgroep 'kinderen met TOS'. Daarom is er voor gekozen muziektherapeuten te interviewen die werken met deze doelgroep en NmG toepassen binnen hun werk. Op die manier ontstaat hopelijk een duidelijker beeld van de huidige situatie met NmG-gebruik.

- 2 Er achter komen wat de meerwaarde is van NmG gebruik binnen muziektherapie voor kinderen met TOS.

Tijdens het vooronderzoek en gesprekken met verschillende muziektherapeuten is gebleken dat NmG wordt toegepast binnen muziektherapie. Maar waarom wordt dit gebruikt? Wat is de meerwaarde van het gebruik van NmG? Door middel van dit onderzoek, hoopt de onderzoeker antwoord te krijgen op deze vraag.

- 3 Deze conclusies presenteren aan muziektherapeuten, die werken met verschillende doelgroepen bij wie gebarentaal toegepast kan worden en van toegevoegde waarde kan zijn.

Deze conclusies presenteren aan andere belangstellenden, door middel van het schrijven van een artikel.

Er is gekozen voor het schrijven van een artikel omdat hiermee een breed publiek bereikt kan worden. Omdat er in de literatuur weinig te vinden is over NmG-gebruik binnen muziektherapie, hoopt de onderzoeker met het artikel een grotere groep dan alleen de respondenten te bereiken om de resultaten van dit onderzoek aan te presenteren.

- 4 De NmG meer bekendheid geven, aanprijzen bij muziektherapeuten en vooral het belang van het gebruik ervan bekend maken.

Naar aanleiding van het presenteren van de resultaten door middel van een artikel, hoopt de onderzoeker dat er meer bekendheid over het gebruik van NmG ontstaat, en dat de meerwaarde van het gebruik wordt erkend. Als overstijgend doel poogt de onderzoeker te bereiken dat NmG ook daadwerkelijk meer toegepast gaat worden binnen verschillende werkvelden en dan met name bij kinderen met TOS.

Naar aanleiding van dit praktijkgerichte onderzoek hoopt de onderzoeker dat bovenstaande doelstellingen behaald kunnen worden.

3.4 Beroepsrelevantie

Dit onderzoek is relevant voor muziektherapeuten, werkzaam met verschillende doelgroepen, en specifiek voor muziektherapeuten die werken met kinderen met TOS, autisme, verstandelijke beperking, doven/slechthorenden.

Door dit onderzoek wordt er aandacht gegeven aan het NmG-gebruik binnen muziektherapie. Ook wordt de meerwaarde van dit gebruik getracht meer aan het licht te brengen. Door dat muziektherapeuten na het lezen van het artikel meer weten over NmG, het gebruik ervan, en vooral de meerwaarde ervan, kan het in praktijk meer, beter en gericht ingezet worden. Uit de inhoudelijke oriëntatie is gebleken dat NmG bij verschillende doelgroepen ingezet kan worden. Daarom richt het artikel dat voortvloeit uit dit onderzoek zich op een bredere groep muziektherapeuten en andere belangstellenden.

4. Onderzoeksopzet

4.1 Onderzoekdesign

Dit praktijkgericht onderzoek (PGO) wordt vanuit de kwalitatieve benadering gedaan (Smeijsters e.a., 2006). Dit houdt in dat de benadering van dit onderzoek open en flexibel is. Kenmerkend voor deze benadering is dat er wordt gewerkt met een aantal geselecteerde respondenten die open bevraagd worden waarbij ze de mogelijkheid krijgen om open over hun ervaringen te vertellen. De verzamelde gegevens voor dit onderzoek zijn kwalitatief van aard.

In eerste instantie lijkt dit subjectief, omdat de respondenten vertellen over en vanuit hun eigen subjectieve ervaringen. Maar doordat verschillende ervaringen met elkaar vergeleken en geanalyseerd worden en er ook gebruik wordt gemaakt van literatuur, is het onderzoek zelf niet uitsluitend subjectief.

Omdat in dit onderzoek wordt gekeken naar de meerwaarde van NmG-gebruik binnen muziektherapie voor kinderen met TOS, dragen de antwoorden van muziektherapeuten die hier ervaring mee hebben, bij aan het te vormen beeld hierover.

Voor observatie in dit onderzoek is niet gekozen, omdat hier de mogelijkheid niet toe was.

Literatuuronderzoek is wel gedaan, resultaten hiervan zijn terug te vinden in hoofdstuk 1 *Inhoudelijke oriëntatie* en in hoofdstuk 5 *Resultaten*. De bronnen die in het literatuuronderzoek zijn gebruikt, zijn vermeld in de bronnenlijst.

4.2 Onderzoekstype

Dit onderzoek is een inventariserend onderzoek. Dit houdt in dat naar aanleiding van de hoofdvraag wordt gekeken naar wat er in het werkveld is. In het geval van dit onderzoek wordt er gekeken naar hoe NmG-gebruik een meerwaarde heeft binnen de muziektherapie voor kinderen met TOS. Door de vanuit de literatuur en de interviews verzamelde gegevens, kan er een beeld worden gevormd over de huidige situatie met betrekking tot NmG-gebruik binnen muziektherapie voor kinderen met TOS.

Door deze gegevens naast elkaar te leggen, te vergelijken en te analyseren, kunnen de hoofd- en deelvragen beantwoord worden.

4.3 Onderzoeksmethoden

4.3.1 Kwaliteitscriteria

4.3.1.1 Bruikbaarheid

Vanuit de minor 'Taal en Cultuur Nederlandse Gebarentaal' is de onderzoeker in aanraking gekomen met gebarentaal. Naar aanleiding daarvan, gekoppeld aan de hoofdopleiding Creatieve Therapie Muziek, is de interesse gewekt naar hoe NmG ingezet wordt binnen muziektherapie voor kinderen met TOS en wat de meerwaarde van dit gebruik is.

Er is grondig georiënteerd op de praktijkproblematiek. Zowel de doelgroep (kinderen met TOS) als de gebarentaalgang (NmG) zijn nader bestudeerd door middel van literatuur. Deze verdiepende informatie is te vinden in de inhoudelijke oriëntatie. Daarin zijn ook verschillende begrippen uitgelegd, zodat ook lezers die weinig verstand hebben van de onderwerpen die aan bod komen in dit onderzoek, de mogelijkheid hebben om dit onderzoek te lezen en te begrijpen.

Voor dit onderzoek staat 18 weken (ruim vier maanden). Dit betekent ook dat het onderzoek maar op kleine schaal gedaan kan worden in verband met de beperkte tijd die voor het onderzoek staat. Dit betekent niet dat het onderzoek niet bruikbaar is voor de praktijk, maar wel dat hierbij rekening moet worden gehouden bij de uiteindelijke conclusie.

4.3.1.2 Segmenten

In de studiehandleiding Praktijkgericht Onderzoek (2014) worden verschillende segmenten toegelicht. Dit onderzoek valt binnen segment 1 'Werken met/voor cliënten' en segment 3 'Werken aan professionaliteit en professionalisering'. Segment 1: er wordt onderzocht hoe NmG binnen de muziektherapie wordt toegepast bij cliënten met TOS en met name wat daar de meerwaarde van is. Segment 3: er wordt een artikel geschreven voor muziektherapeuten die met verschillende doelgroepen werken, om het belang van gebruik van NmG binnen muziektherapie aan te geven.

4.3.1.3 Technieken behoudt kwaliteit

Om de kwaliteit van dit onderzoek te waarborgen, wordt gebruik gemaakt van verschillende technieken met betrekking tot behoudt van kwaliteit (Willemars & Notermans, 2014; Smeijsters, 2006; Smeijsters, 2008).

Te weten:

- *Memo's*: er wordt schriftelijke verantwoording van de inhoudelijke en onderzoekstechnische beslissingen gedaan die de onderzoeker tijdens het onderzoek neemt. (zie Productverslag)

Dit is gedaan door gedurende het onderzoek een logboek bij te houden waarin ontwikkelingen m.b.t. het onderzoek kort worden beschreven. Aan de hand daarvan worden de belangrijkste elementen uit het logboek beschreven in het Eindproductverslag.

- *Repeated analysis*: 'Regelmatig de reeds uitgevoerde analyse toetsen aan nieuwe verzamelde data en vergelijken met de oorspronkelijke data en eerdere analyses' (Willemars & Notermans, 2014, p. 23).

Dit wordt gedaan door documenten (zoals de uitgewerkte interviews) naast elkaar te leggen en te vergelijken. Dit gebeurt nadat de respondenten hun feedback, reacties en antwoorden op vragen hebben kunnen geven n.a.v. de uitgewerkte interviews. Het oorspronkelijke interview, met de vragen die daaruit voortvloeiden, wordt vergeleken met het document dat de respondenten terugsturen. Daarnaast worden de interviews onderling ook vergeleken. Aan de hand van de oorspronkelijke vragenlijst die bij ieder interview is afgenomen, worden de antwoorden uit de verschillende interviews verzameld. Deze antwoorden zijn te vinden in bijlage 3.

- *Member-checking*: De data-analyse wordt voorgelegd aan mensen in de praktijk waarop de dataverzameling en analyse betrekking hebben.

Dit wordt gedaan door de afgenomen interviews uit te werken en terug te sturen ter controle, naar de geïnterviewden.

Naar aanleiding van de teruggestuurde interviews wordt aan de respondenten zelf gevraagd feedback te geven op het afgenomen interview.

Er is hierdoor mogelijkheid om onderwerpen nog beter toe te lichten, of meningen en antwoorden bij te schaven.

- *Peer debriefing*: 'Tijdens het onderzoek de methode van dataverzameling, de data-analyse en tussentijdse resultaten voorleggen aan onafhankelijke experts' (Willemars & Notermans, 2014, p. 23)

Dit gebeurt door tijdens het onderzoek de ontwikkelingen door te sturen naar de consultant, zodat zij feedback kan geven op het reeds gedane werk. Hiervan is vooral in de begin- en eindfase gebruik gemaakt.

- *Triangulatie*: In de dataverzameling gebruik maken van verschillende bronnen.

Dit wordt gedaan door muziektherapeuten uit verschillende werkvelden te interviewen, evenals een docente NmG. Daarnaast wordt ook gebruik gemaakt van literatuur, reeds gedane onderzoeken en eerder geschreven artikelen over aanverwante onderwerpen.

4.3.2 Data-bronnen

Onderzoeksgroep:

De open interviews worden gehouden met verschillende muziektherapeuten en een docente NmG die o.a. werken met kinderen met TOS.

Zo worden Maria Kraaijkamp en Ellen Oude Nijhuis geïnterviewd. Zij werken bij 'De Cirkelboog', een behandelcentrum voor kinderen en jongeren met een gehoor-, spraak- en/of taalbeperking. 'De Cirkelboog' is een locatie van Kentalis, in Enschede.

Daarnaast wordt Jaqueline van Duinhoven geïnterviewd. Zij is werkzaam bij het UMCG, locatie 'Beatrixoord', op de afdeling kinderrevalidatie. Daar werkt ze onder andere met kinderen die stoornissen hebben op het gebied van taal en met kinderen die autisme-verwante stoornissen hebben. Ze begeleidt de TPG (Therapeutische Peutergroepen), kinderen met ernstig meervoudige beperkingen, kinderen met NAH (Niet-Aangeboren Hersenletsel) en kinderen met spraak- en taalstoornissen.

En tot slot wordt Willemijn van der Heijden geïnterviewd. Zij heeft haar eigen muziektherapiepraktijk, waar ze werkt met kinderen met spraak- en taalstoornissen, autistische kinderen en kinderen die (zeer) slechthorend zijn. Daarnaast is ze groepsleerkracht in het Speciaal Onderwijs.

Literatuur:

De literatuur die in dit onderzoek gebruikt wordt, is onder andere gevonden via de bibliotheek van de Hogeschool Utrecht, de bibliotheek in Amersfoort en via databanken zoals Sage en HBOKennisbank. Daarnaast is de onderzoeker zelf in het bezit van verschillende boeken die in de bronnenlijst vermeld staan.

4.3.3 Data-verzamelingstechnieken

In dit onderzoek zal gebruik worden gemaakt van de Delphi-methode (Willemars & Notermans, 2014, pp. 39-40). In de Delphi-methode is er de mogelijkheid om data te verzamelen door middel van individuele interviews, interviews via internet en een schriftelijke enquête.

Gezien het lage aantal respondenten in dit onderzoek, wordt gekozen voor interviews.

Er is een panel geselecteerd dat bestaat uit drie muziektherapeuten en een NmG-docent die zullen worden geïnterviewd om informatie te verzamelen ten behoeve van het beantwoorden van de hoofd- en deelvragen in dit onderzoek.

4.3.4 Dataverzamelingsmethoden en data-analyse

Aansluitend bij een PGO vanuit de kwalitatieve benadering en de Delphi-methode, wordt gebruik gemaakt van de volgende dataverzamelingsmethoden (Willemars & Notermans, 2014):

- *Open interviews*

Door de open interviews is het mogelijk om interactie te krijgen met respondenten. Er is persoonlijk contact en onderlinge communicatie. Door direct contact te hebben met muziektherapeuten die NmG in hun werk toepassen, ontstaat er een duidelijk en actueel beeld van hoe NmG in het werkveld wordt toegepast. Hierbij dient te worden opgemerkt dat er drie muziektherapeuten en één NmG-docente zijn geïnterviewd. Dit maakt dat de interviews een slechts een globaal beeld kunnen geven over het NmG-gebruik in het werkveld.

De interviews zijn gestructureerd van aard. Er is een serie vragen opgesteld die aan alle ondervraagden werd voorgelegd. De vragen zijn open van karakter, en de geïnterviewde is vrij in het formuleren van de antwoorden.

De interviews zijn letterlijk getranscribeerd in de bijlagen te vinden. Hier is voor gekozen om het verloop van het interview en de antwoorden van de respondenten zo goed mogelijk weer te geven.

- *Literatuuronderzoek*

In dit literatuuronderzoek is gebruik gemaakt van verschillende artikelen en boeken gerelateerd aan de onderwerpen 'TOS', 'NmG', 'Muziektherapie' en combinaties van deze drie. Resultaten van dit literatuuronderzoek zijn vermeld in de inhoudelijke oriëntatie en de bron-

nenlijst. Tevens zal in hoofdstuk 5 *Resultaten* worden verwezen naar gevonden literatuur, die ook vermeld staat in de bronnenlijst.

Analyse:

Bij de Delphi-methode wordt de data geanalyseerd naar aanleiding van de afgenomen interviews en de meerdere rondes bevraging die hierin worden toegepast. Wanneer een interview is afgenomen en uitgewerkt, wordt dit teruggestuurd naar de geïnterviewde, met verdiepende vragen van de onderzoeker. Zo kan de geïnterviewde zijn antwoorden controleren en eventueel aanpassen, mocht hij niet tevreden zijn over het antwoord dat in eerste instantie werd gegeven. De verdiepende vragen worden ook beantwoord en de geïnterviewde krijgt de kans om toevoegingen te doen op zijn reeds gegeven antwoorden. De Delphi-methode is gericht op het ontwikkelen van individuele antwoorden tot een consensus. Hierdoor kan het verschil in opvattingen verhelderd en geëxpliceerd worden. Er is sprake van tweerichtingsverkeer op het gebied van communicatie binnen deze methode. Er is steeds contact tussen de onderzoeker en de respondenten.

4.3.5 Het product

Het product dat voortvloeit uit dit onderzoek is een artikel. In dit artikel worden de resultaten van het onderzoek gepresenteerd en wordt de hoofdvraag beantwoord. Dit artikel is bedoeld voor de muziektherapeut die werkt met kinderen met TOS. Daarnaast is het ook bruikbaar voor muziektherapeuten die werken met andere doelgroepen waar mogelijk NmG gebruikt kan worden binnen de muziektherapie (zie inhoudelijke oriëntatie). Het artikel wordt geschreven met behulp van de 'Auteursrichtlijnen' en 'Tips voor het schrijven van een artikel' van de FVB (Federatie Beroepstherapeutische Vakken). Deze beide documenten zijn te vinden in de bijlagen van het Eindproductverslag evenals het bewuste artikel. In dat Eindproductverslag wordt bovenstaande informatie uitvoeriger beschreven.

5. Resultaten

Iedere deelvraag zal beantwoord vanuit de verschillende onderdelen van dataverzameling: literatuur en interviews. Daarna zal er een samenvatting worden gegeven met het uiteindelijke antwoord op de deelvraag. In hoofdstuk 6 zal n.a.v. deze data-analyse de conclusie worden beschreven waarin ook de hoofdvraag wordt beantwoord.

Onder het kopje 'interviews' zal onder andere door middel van cijfers worden verwezen naar de drie interviews die gedaan zijn t.b.v. dit praktijkgericht onderzoek. Te weten: 1: interview met Maria Kraaijkamp (muziektherapeut bij Kentalis) en Ellen Oude Nijhuis (NmG-docent bij Kentalis), 2: interview met Jaqueline van Duinhoven (muziektherapeut bij kinderrevalidatie Beatrixoord), 3: interview met Willemijn van der Heijden (muziektherapeut met eigen praktijk). Daarnaast worden de namen van de geïnterviewden genoemd, zodat duidelijk is uit welk interview de gegevens komen. Deze interviews zijn uitgewerkt in de bijlagen te vinden.

5.1 Beantwoording deelvragen

5.1.1 Op welke wijze wordt NmG ingezet in muziektherapie?

Literatuur

NmG wordt toegepast binnen de revalidatie bij muziektherapie voor de Therapeutische Peutergroepen (TPG). Muziektherapie wordt als vast onderdeel binnen de TPG ingezet (Broos, 2013). In deze groepen wordt de nadruk gelegd op wat het kind kan door met elkaar te spelen, te zingen en te bewegen. In de TPG kunnen er ook meer specifieke activiteiten plaatsvinden. Er zijn bijvoorbeeld groepen waar het accent op de communicatie ligt bij kinderen die niet of moeilijk kunnen spreken. Bij deze groep werkt de muziektherapeut samen met de logopedist, aan de hand van alledaagse thema's als aankleden, eten en drinken, uit logeren, etc. De woorden worden ondersteunt met gebaren die uit het Standaard Lexicon van NmG komen.

Ook worden gebaren ingezet als onderdeel van alternatieve en ondersteunende communicatiemogelijkheden voor mensen met spraakapraxie (De Bruijn e.a., p154, 2013). Daarnaast worden in receptieve muziektherapie voor mensen met afasie gebaren ingezet als mogelijkheid om naast ja/nee-antwoorden te kunnen reageren. (De Bruijn, 2013).

Interviews

In De Cirkelboog van Kentalis wordt NmG zoveel mogelijk ingezet. Ook buiten de therapieën om. Het personeel van De Cirkelboog beheerst allemaal een bepaald niveau NmG, waardoor het mogelijk is om NmG op ieder moment van de dag in te zetten. Het wordt gebruikt bij het eten en drinken, in de pauzes en tijdens de therapieën.

Jaqueline vertelt dat, naast gesproken taal, NmG wordt bijna altijd ingezet. Binnen de therapie, tijdens werkvormen, maar wanneer ze kinderen tegenkomt buiten de therapieën. Dit doet ze bij verschillende doelgroepen waarmee ze werkt, te weten: de Therapeutische Peutergroepen, de kinderen met een meervoudige beperking, DCD'ers (Developmental Coordination Disorder), kinderen met ADHD en kinderen met een aan autisme verwante contactstoornis. Binnen de therapie past ze de hoeveelheid NmG-gebruik aan op het kind. Ten opzichte van het Nederlands, wordt NmG minder gebruikt. Met name de zelfstandige naamwoorden en werkwoorden worden ondersteunt met NmG. Maar als een kind meer afhankelijk is van de gebaren, dan wordt NmG meer toegepast.

Willemijn vertelt dat ze vaak NmG inzet. Dit doet ze bij verschillende doelgroepen waarmee ze werkt, niet alleen bij de kinderen met TOS. Wanneer ze gebruik maakt van gesproken taal, ondersteunt ze dit bijna altijd met gebaren. Ze zegt dat het gebruik van gebaren als een soort tweede natuur is geworden, het gaat vaak automatisch. Daarnaast gebruikt ze de gebaren ook als er even niet gesproken wordt, wanneer er een werkvorm is die niet specifiek gericht is op de communicatie, maar een ander doel heeft, zoals het ontdekken van een instrument. Dan gebruikt ze gebaren om af en toe iets aan te geven, zodat de werkvorm niet

onderbroken wordt door het gesproken woord. Ze gebruikt NmG vooral bij de slechthorende kinderen, maar ook bij kinderen met autisme en met TOS. Bij kinderen met autisme of met TOS merkt ze dat de kinderen de gebaren veel eerder oppikken dan bij gesproken taal. Dit komt volgens haar omdat kinderen met TOS of een stoornis binnen het autistisch spectrum heel visueel zijn ingesteld.

Samenvatting

Binnen de revalidatie wordt NmG bij verschillende doelgroepen toegepast. Het wordt dan vooral gebruikt als ondersteuning van de communicatie. De NmG is hier veelal ondergeschikt aan de gesproken taal. Bij mensen met afasie wordt NmG ingezet als alternatief communicatiemiddel naast de spraak, waarin iemand met afasie zich niet altijd goed kan uiten. Uit de interviews met Maria, Ellen en Jaqueline blijkt dat NmG zoveel mogelijk wordt ingezet, zowel binnen als buiten de therapie. Daarnaast komt ook naar voren dat NmG bij verschillende doelgroepen wordt toegepast, zoals bij de Therapeutische Peutergroepen, waar Jaqueline mee werkt, kinderen met een lichamelijke beperking, kinderen met een vorm van autisme, DCD'ers en kinderen met TOS. Ook worden de gebaren ingezet als vervanging van de gesproken taal, op momenten dat de focus op een ander doel ligt dan de spraak- en taalontwikkeling.

5.1.2 Op welke manieren wordt met een kind met TOS binnen muziektherapie gecommuniceerd?

Literatuur

In het artikel 'Gestures en gebaren bij specifieke taalontwikkelingsstoornissen: een overzicht van de literatuur' wordt verteld dat in het Nederlandse onderwijs voor kinderen met TOS (in het artikel nog 'ESM' (Ernstige Spraak- en/of taalMoelijkheden) genoemd), op sommige locaties structureel gebruik wordt gemaakt van gebaren. Dit gebeurt dan gedurende de hele basisschoolleeftijd. Maar op andere locaties alleen in de onderbouw, en op weer andere locaties helemaal niet.

In het handboek Muziektherapie in de Revalidatie wordt het Bliss-symbolensysteem (Van Oostendorp, 1999) genoemd als communicatiemethode voor kinderen die helemaal niet kunnen praten n.a.v. hun spraak- en/of taalstoornis. Het Bliss-symbolensysteem wordt al ruim 40 jaar gebruikt in Nederland. Het lijkt wat op het Chinese karakterschrift: door middel van eenvoudige symbolen kunnen duizenden woorden worden samengesteld. Oorspronkelijk werd het systeem door Charles Bliss ontworpen met het idee een internationale taal te introduceren, zodat mensen van alle nationaliteiten goed met elkaar zouden kunnen communiceren. Vanaf de jaren zeventig werd het systeem ingezet om mensen met een lichamelijke beperking te kunnen laten communiceren.

Er wordt ook gesteld dat het van belang is om vroegtijdig aandacht te schenken aan de problematiek, eerst door de logopedist, maar ook bij muziektherapie of een combinatie van beide behandelvormen. De muziektherapie wordt onder andere ingezet als middel om te ontspannen. Doordat het kind zich psychisch kan ontspannen, zal de lichamelijke ontspanning ook groter worden. Hierdoor zal het kind zich in klanken en woorden gemakkelijker kunnen uiten. Dit is met name effectief bij kinderen met een spraak- en/of taalstoornis en bij kinderen met spasmen.

Welle Donker-Gimbrère e.a. beschrijven dat kinderen met spraak- en taalontwikkelingsstoornissen en meervoudige beperkingen kunnen communiceren door onder andere het gebruik van computers, gebaren, picto's en oogcontact. In een tabel geven zij een duidelijk overzicht van 'Ondersteunende Communicatievormen' (OC-vormen) (Welle Donker-Gimbrère, 2000, p.162). Ook stellen ze dat ieder mens, ongeacht de aard, ernst en prognose van de stoornissen en beperkingen, ook mogelijkheden en potenties heeft. Dit geldt ook op het gebied van communicatie. Het is de taak van ouders, verzorgers en hulpverleners om die mogelijkheden te herkennen en daarna te ondersteunen zodat communicatie mogelijk is.

Interviews

In het eerste interview vertellen Maria en Ellen dat er binnen De Cirkelboog, waar ze werken, overall NmG wordt gebruikt. Binnen de muziek wordt er gecommuniceerd door teksten in liedjes ('Wie zit er achter je, wie zit er naast je?'). Zo worden kinderen zich bewust van de wereld om zich heen. De muziek breidt verschillende componenten aan elkaar: gesproken taal, gebaren, plaatjes. 'In muziek zit ook een soort gespreksvorm', vertelt Maria. 'Een liedvorm is eigenlijk... je begint een gesprek, je onderhoudt het gesprek en je eindigt het gesprek'. Doordat dit allemaal samen gebeurt en synchroon loopt, geeft dat een versterking in de communicatie. Met name qua klankkleur en beleving, het is intenser. Zo ontstaat er contact tussen de kinderen, de begeleiders en de therapeut. De liedjes worden ook ondersteund met plaatjes, picto's en plaatjes van gebaren, als een soort 'bladmuziek'.

In interview 2 kwam het volgende naar voren: er wordt in het revalidatiecentrum altijd gebruik gemaakt van communicatie met ondersteuning. Dit kan Nederlands zijn, ondersteund met gebaren, plaatjes, foto's of picto's. Het hangt af van het niveau en de mogelijkheden van het kind welke vorm wordt gekozen. Voorheen werd er in het revalidatiecentrum ook gebruik gemaakt van de methode 'De Weerklank'. Dit is een methode waarin gebaren ter ondersteuning in de communicatie met mensen met een (auditieve en) verstandelijke beperking worden gebruikt. De gebaren in deze methode zijn gebaseerd op NGT (Schermer, 2004).

Willemijn vertelt dat ze met de kinderen met TOS bijna altijd een combinatie van spraak en gebaren gebruikt. Zoals in § 5.1.1 ook al genoemd, is het voor haar als een soort 'tweede natuur' geworden om gebaren bij haar spraak te gebruiken, ter ondersteuning. Van plaatjes of picto's maakt ze tijdens het zingen van de liedjes weinig gebruik. Maar ze gebruikt ze wel voorafgaand aan het zingen, zodat kinderen kunnen kiezen, aan de hand van plaatjes, welk liedje ze willen zingen.

Samenvatting

Uit de literatuur blijkt dat in het Nederlandse onderwijs voor kinderen met TOS op sommige scholen gebruik wordt gemaakt van gebaren. De mate van het gebruik verschilt sterk per school.

In het handboek voor muziektherapie in de revalidatie wordt het Bliss-systeem genoemd als communicatiemiddel voor kinderen die helemaal niet (meer) in staat zijn om te spreken n.a.v. hun spraak- en/of taalstoornis. Ook wordt de muziektherapie zelf als middel genoemd om de communicatie beter te laten verlopen. Dit is dan niet een direct communicatiemiddel, maar draagt wel bij aan een vloeiender verloop van de communicatie. Door de ontspanning die de muziektherapie kan geven, ontspant het kind niet alleen mentaal maar ook lichamelijk. Hier- van hebben met name kinderen met spasmen profijt, aangezien zij vaak mede door hun spasmen lastig spreken.

Uit de interviews komt naar voren dat binnen alle drie de werkvelden NmG vooral wordt gebruikt bij kinderen met TOS. Daarnaast ook de gesproken taal, maar deze wordt bijna altijd ondersteund door gebaren. Binnen De Cirkelboog gebruikt Maria liedjes ook als communicatiemiddel. Door bepaalde teksten te koppelen aan thema's of vaste momenten op de dag ontstaat er herkenning bij de kinderen en wordt er contact met elkaar en met de therapeut gemaakt. Ook komt duidelijk het gebruik van plaatjes, foto's en picto's naar voren.

Jaqueline vertelt ook met nadruk dat de communicatievorm wordt gekozen aan de hand van het niveau en de mogelijkheden van het kind waar mee gewerkt wordt.

5.1.3 Op welke wijze wordt NmG ingezet in muziektherapie voor kinderen met TOS?

Literatuur

Broos (2013) beschrijft in hoofdstuk 2 van het handboek voor Muziektherapie in de Revalidatie dat in de therapeutische peutergroepen gebaren worden gebruikt op vaste momenten van de dag, ter ondersteuning bij de liedjes die aan die momenten gekoppeld zijn. Voorbeeld hiervan is een liedje voorafgaand aan de maaltijd. In de thuissituatie kunnen ouders zingen (en gebaren) bij terugkerende handelingen, zoals het tandenpoetsen, het aankleden of het slapen gaan.

Interviews

In het eerste interview vertelt Maria dat zij NmG vooral in liedjes gebruikt. Door liedjes worden er gemakkelijk dingen herhaald. In een lied heb je coupletten en refreinen. Die refreinen komen steeds terug. Dus in de muziek kunnen woorden, gebaren en thema's steeds worden herhaald, zonder dat het saai wordt voor het kind. Hierdoor worden de gebaren en woorden geoefend zonder dat het gaat vervelen of dat het voelt als een verplichting. Ellen legt uit dat gesproken taal sequentieel is. Wat inhoudt dat het alleen maar opeenvolgend is. Als spraak wordt ondersteund met gebaren, kun je verschillende dingen tegelijk laten zien. Zo kun je bijvoorbeeld een gevoel laten zien, terwijl je dat nog helemaal niet hebt benoemd. Een voorbeeldzin die in het interview genoemd werd, is de volgende: 'Jantje zat verdrietig op de fiets'. Als deze zin wordt uitgesproken en wordt ondersteund met gebaren, dan kun je verschillende elementen tegelijk laten zien. Tijdens het spreken kan namelijk de verdrietige mimiek van Jantje worden toegevoegd. Hierdoor verloopt de communicatieoverdracht simultaan. De beleving en de emotie die in de NmG wordt uitgedrukt, versterkt deze onderdelen in de muziek. Hierdoor laat je het kind meerdere dingen tegelijk beleven en komt het extra goed binnen. Van Duinhoven zet NmG in, onder andere in combinatie met de Ronnie Gardiner Methode (Brochure RGM Nederland (2012), zie ook website RGM). Dit is een oefenmethode die zich richt op de zintuigen en die daarmee verschillende hersendelen gelijktijdig stimuleert. In deze methode wordt gebruik gemaakt van bewegingen met o.a. handen en voeten. Door NmG en de Ronnie Gardiner Methode te combineren, wordt er door bewegingen spelenderwijs gewerkt aan de motoriek. Bijvoorbeeld door deze twee technieken in een liedje toe te passen waarin wordt geklapt door de kinderen. Van kleine, zachte klapjes tot grote harde klappen, waarbij de armen steeds verder uit elkaar gaan. Ook Willemijn vertelt dat ze NmG inzet bij het zingen van liedjes met kinderen. De NmG is daarmee ook een onderdeel van de 'Totale Communicatie' (TC) (Oskam & Scheres, 2005). 'Daarbij worden alle ondersteuning in taal (visualisatie, gebaren, prikkelarme omgeving, goede articulatie, langzaam spreken en lichaamstaal') ingezet om de woordenschat te vergroten. De combinatie van gebaren en het ritme van de muziek versterken dit effect.

Samenvatting

Uit de literatuur blijkt dat NmG binnen muziektherapie ingezet kan worden tijdens liedjes op vaste momenten van de dag. In alle drie de interviews komt terug dat NmG in combinatie met liedjes wordt ingezet. Dit wordt met verschillende doelen gedaan. Door liedjes met gebaren te combineren, worden woorden en gebaren gemakkelijk herhaald zonder dat het saai wordt voor het kind. Daarnaast is NmG een onderdeel van de TC. Door verschillende componenten (gebaren, ritme, muziek) te combineren, wordt de woordenschat vergroot. Dit sluit aan bij het herhalen van de liedjes, door de herhaling treedt onder andere hetzelfde effect op. Jacqueline zet NmG in als middel om focus en aandacht van het kind te vragen en te krijgen. Ook zet ze NmG in, in combinatie met de Ronnie Gardiner Methode. Door deze twee componenten te combineren, wordt er spelenderwijs gewerkt aan de motoriek.

5.1.4 Welke functie heeft NmG binnen muziektherapie voor kinderen met TOS?

Literatuur

In het literatuuronderzoek van Kouwenberg, Slofstra-Bremer & van Weerdenburg (2008) wordt gerefereerd aan een vervolgstudie van Geilenkirchen, Gerritsen en Veldman (2007) op Van der Meilen e.a. (2005). Het onderzoek richtte zich voornamelijk op de functies die *gestures* en gebaren hebben in de communicatie. In dat onderzoek wordt de conclusie getrokken dat kinderen vooral gebruik maken van gebaren wanneer ze een communicatieve situatie willen starten, welke wordt gevolgd door de gebaren of *gestures* met een compensatiefunctie waarbij het gebaar de verbale boodschap ondersteunt. De gebaren hebben dus een compenserende en ondersteunende rol in een communicatieve situatie. In het artikel wordt ook vermeld dat in het onderzoek van Geilenkirchen e.a. het aanbod van NmG als hulpmiddel ingezet kan worden tijdens de spraak- en taalontwikkeling van een kind met TOS, maar dat voor hardere conclusies een grotere steekproef nodig is, waarbij de leeftijdsrange van de kinderen ingeperkt wordt, de metingen gedurende een langere periode (meer dan 6 maanden) voortgezet zou moeten worden, en dat er voor de betrouwbaarheid van de transcriptie meer dan twee personen moeten zijn die beoordelen om wat voor soort gebaren en/of *gestures* en/of gesproken taal het gaat. Ook is deze interventiestudie ongepubliceerd en was er geen controlegroep aanwezig. De resultaten van de scriptie van Geilenkirchen e.a. die in het artikel genoemd worden, moeten daarom voorzichtig geïnterpreteerd worden. (Kouwenberg e.a., 2008)

In hoofdstuk 2 van het handboek voor Muziektherapie in de Revalidatie beschrijft Broos dat liedjes en gebaren worden toegepast op vaste momenten van de dag binnen de therapeutische peutergroepen. Doel hiervan is om een structuur te geven aan het dagelijks leven. Door dit herhaaldelijk toe te passen tijdens dagelijks terugkerende handelingen, ontstaat er bij het kind een gevoel van herkenning en veiligheid.

Interviews

Maria vertelt dat als muziek en gebaren gecombineerd worden, de betekenis van woorden voor de kinderen duidelijker wordt. De gebaren hebben altijd een ondersteunende rol, net als picto's en plaatjes. De gebaren zijn ondergeschikt aan de muziek, maar hebben wel een belangrijke functie. De intentie van het gebaar en het woord worden duidelijker doordat deze twee met de muziek gecombineerd worden. Het is in ieder geval niet zo dat de inhoud en betekenis van woorden in de taal wordt overgeslagen als er gebaren worden gebruikt. Het versterkt juist. En als de gesproken taal er dan weer bij komt, dan komen de woorden ook beter binnen, ze beklijven beter, volgens Maria.

Ellen voegt daar aan toe dat NmG als een extra communicatiemiddel wordt gebruikt binnen De Cirkelboog. De gesproken Nederlandse taal is waar uiteindelijk naartoe gewerkt wordt. Door NmG als extra communicatiemiddel te gebruiken, wordt de taal begrijpelijker. De communicatie wordt gestimuleerd en de woordenschat vergroot, omdat het kind gemakkelijker op woorden kan komen en ze beter kan onthouden wanneer het wordt ondersteund met gebaren.

Ook kan het als vervanging van de gesproken taal dienen. Als een kind niet op het woord 'appel' kan komen, maar wel het gebaar weet, dan merkt het 'hé, op deze manier begrijpen ze me ook!'. De communicatie wordt in gang gezet en verschillende manieren van communicatie worden gekoppeld.

In interview 2 vertelt Jaqueline dat NmG een ondersteunende rol heeft binnen de muziektherapie. Het ondersteunt kinderen die door hun spraakontwikkeling of motorische beperking nog niet kunnen praten, en wel iets duidelijk willen maken. De NmG wordt daarnaast ook ingezet om focus en aandacht van het kind te krijgen. Door mee te gebaren met de gesproken taal, wordt er focus op een onderwerp gelegd, een moment van rust ingebakerd, het kind krijgt de tijd om te focussen en heeft dan zijn aandacht bij het onderwerp.

Willemijn legt uit dat ze NmG als ondersteuning van het gesproken Nederlands, maar ook wel eens als er tijdens een werkvorm niet gesproken wordt. Als voorbeeld hiervan noemt ze

een werkvorm waarbij het spelen op de djembé centraal staat. Om hier dan de focus op te leggen gebruikt ze gebaren als 'let op' of 'we gaan beginnen'. Dan staat het contact met de trommels en via die trommels met elkaar meer in het middelpunt. De focus ligt dan niet op het spreken. Dus in dat geval worden NmG en gebaren gebruikt als vervanging van de spraak op dat moment.

Samenvatting

Uitgaande van de conclusies uit het onderzoek van Geilenkirchen e.a. die worden genoemd in het artikel van Kouwenberg e.a. (2008), wordt gebaren en gestures, onderdelen die ook in de NmG gebruikt worden, ingezet door de kinderen zelf als compensatie en ondersteuning van de gebrekkige uiting in het verbale deel van de communicatie (het gesproken Nederlands).

Uit alle drie de interviews blijkt dat NmG door de muziektherapeuten als ondersteuning gebruikt wordt, wat voor zich spreekt omdat NmG tenslotte Nederlands met ondersteuning van Gebaren is. De NmG heeft ook als functie de kinderen te laten focussen op een bepaald voorwerp, thema, persoon of situatie. De gebaren uit de NmG worden ook ingezet ter vervanging van de spraak. De inhoud en betekenis van woorden in de taal blijkt niet te worden overgeslagen als er gebaren worden gebruikt, het blijkt juist te versterken. Die versterking komt nog meer tot uiting wanneer de gesproken taal er weer bij komt. Het kind kan gemakkelijker op woorden komen en ze ook beter onthouden als deze worden ondersteund met gebaren. In de therapeutische peutergroepen heeft de NmG vooral een structurerende rol. Daarnaast biedt de herhaling van dagelijks terugkerende handelingen in combinatie met NmG een gevoel van herkenning en veiligheid bij het kind.

5.1.5 Wat voegt NmG toe aan de spraak- en taalontwikkeling van kinderen met TOS?

Literatuur

In het artikel van Kouwenberg e.a. (2008) wordt verteld dat kinderen met een normale taalontwikkeling al vooraf aan de gesproken taal en in de beginfase van het spreken, gebruik maken van *gestures*. Bij kinderen met een normale taalontwikkeling zit er een vaste volgorde in de ontwikkeling van het verwerven van deze *gestures*. Zij verwijzen naar een onderzoek van Capone en McGregor (2004) waarin een overzicht is gemaakt van deze ontwikkeling en de volgorde daarvan.

Kouwenberg e.a. stellen dat het gebruik van *gestures* een relatie vertoont met de ontwikkeling in taalbegrip en –productie.

Bij kinderen met TOS worden *gestures* gebruik ter compensatie van de onvoldoende verbale vaardigheid van de kinderen. Volgens Thal en Tobias (1994) is dit een voorspellende factor van positieve taalontwikkeling.

In later onderzoek van Månsson (2003) werd waargenomen dat het gebruik van een *gesture* (bijvoorbeeld wijzen naar een voorwerp) niet helpt bij het vinden van een naam voor het bedoelde voorwerp. Kouwenberg e.a. stellen ook dat er uit het onderzoek van Månsson (2003) in ieder geval twee conclusies kunnen worden getrokken. Ten eerste dat kinderen met SLI (Specific Language Impairment, Engelse variatie van TOS) meer *gestures* gebruiken dan kinderen met een normale taalontwikkeling. En ten tweede dat er verschillen zijn in het *gesture*-gebruik van kinderen met receptieve taalproblemen en dat van kinderen met productieve taalproblemen. De *gestures* die kinderen met receptieve taalproblemen gebruiken, zijn minder complex en vertonen meer overeenkomst met wat er bedoeld wordt. Kinderen met stoornissen in het 'productief taalgebruik gebruikten meer verschillende niet-iconische handvormen met een symbolische betekenis dan de kinderen met receptieve taalproblemen'. Samenvattend uit het literatuuronderzoek van Kouwenberg e.a. (2008) stellen zij dat gebaren en *gestures* vaker gebruikt worden door kinderen die zich in gesproken taal moeilijk kunnen uiten. Doordat kinderen met TOS meer gebruik maken van *gestures*, is de kans groter dat ze zonder interventie hun achterstand in kunnen halen.

Gerritsen en Wijkamp (2004) suggereren dat door het gebruik van *gestures* en gebaren de communicatie in zijn totaliteit verbeterd wordt. Het wordt door hen gezien als een tijdelijk hulpmiddel in het proces naar verbale communicatie.

Er zijn maar weinig interventiestudies gedaan naar het effect van gebaren- of NmG-gebruik bij kinderen met TOS.

In een oud onderzoek van Konstantareas (1984) is onderzoek gedaan naar het effect van het gebruik van gebaren bij kinderen met verschillende spraak- en taalontwikkelingsstoornissen. Er werd geconcludeerd dat de productie van functiewoorden (voorzetsels en pronomina (voornaamwoorden)) beter was wanneer deze werden aangeboden door middel van spraak en gebaar in plaats van alleen door middel van de spraak. Er was in dit onderzoek echter geen sprake van een controlegroep en verschillende kinderen hadden naast hun ontwikkelingsstoornis ook andere stoornissen zoals een lage intelligentie (Kouwenberg e.a., 2008).

Interviews

Maria: 'Tijdens het samen zingen van liedjes vallen kerngebaren (zelfstandige naamwoorden en werkwoorden) vaak op een accent in de muziek. Het woord en gebaar vallen in ritme en melodie, dat verloopt dan synchroon. Het is een uitingsmogelijkheid en het helpt om een beetje voortgang in de communicatie te houden. Maar vooral de betekenis, inhoudelijk wordt het veel sneller duidelijk voor de kinderen waar het om gaat.'

Ellen legt ook uit dat de communicatie wordt gestimuleerd en de woordenschat wordt vergroot door het gebruik van gebaren. Het kind kan gemakkelijker op woorden komen en ze beter onthouden wanneer deze worden ondersteund met gebaren.

Jaqueline vertelt dat de gebaren in vergelijking met spraak soms beter werken en aankomen bij de kinderen. Zij stelt dat je met spraak soms dwingender bent. Vooral als spraak niet altijd goed binnenkomt bij kinderen, zeker wanneer er problemen met contact en de uitwisseling zijn. Zij stelt ook dat gesproken taal met ondersteuning van gebaren ook werkt om de spraak te bevorderen en de taal weer op gang te krijgen of te bevorderen.

Willemijn merkt dat de gebaren ook helpen om de tekst van een liedje aan te leren. Sommige kinderen helpt het om de tekst beter op te pikken. Autistische kinderen vinden de toevoeging van gebaren wel moeilijker. Die hebben liever dat de tekst vaak wordt herhaald.

Samenvatting

De onderzoeken waarnaar wordt verwezen in het artikel van Kouwenburg, Slofstra-Bremer & van Weerdenburg zijn vooral gericht op het gebruik en het effect van dit gebruik van *gestures* en gebaren. Dit komt omdat er toen, en nu nog, weinig onderzoeken zijn gedaan die met harde bewijzen komen van het positieve effect van NmG-gebruik bij kinderen met TOS. Wel tonen de verschillende onderzoeken uit het artikel aan dat het gebruik van *gestures* bij kinderen met een normale taalontwikkeling vanuit het kind zelf wordt gebruikt. En dat kinderen die wel een spraak- en/of taalontwikkelingsstoornis hebben, hier meer gebruik van maken ter compensatie van hun onvermogen om in de gesproken taal te communiceren.

Door kerngebaren in liedjes te gebruiken, komt de focus op bepaalde woorden (met name werk- en zelfstandige naamwoorden). Het woord en gebaar, in combinatie met ritme en melodie, lopen dan synchroon en daardoor blijft de betekenis van het woord beter hangen. Al met al komt uit alle drie de interviews naar voren dat woorden beter beklijven en de spraak wordt geactiveerd en op gang geholpen als deze worden ondersteund met gebaren. En in combinatie met melodie en ritme wordt dit effect nog meer versterkt.

6. Conclusie

Terugkijkend op het onderzoek, zijn er veel vragen beantwoord. Allereerst de vragen in de inhoudelijke oriëntatie. Dat zijn de vragen die de onderzoeker zich stelde voorafgaand aan het uiteindelijke onderzoek. Ook de deelvragen zijn stuk voor stuk beantwoord vanuit de literatuur en de gehouden interviews. Naar aanleiding daarvan volgt nu de conclusie met daarin de beantwoording van de hoofdvraag.

De hoofdvraag:

‘Wat is de meerwaarde van het gebruik van NmG (Nederlands met Gebaren) in muziektherapie voor kinderen met TOS (Taalontwikkelingsstoornis)?’

Er worden verschillende middelen gebruikt om te communiceren met kinderen met TOS. Een van de meest genoemde middelen in combinatie met de gesproken taal is gebaren. Oftewel: een vorm van NmG, Nederlands met ondersteunende Gebaren. Uit de literatuur blijkt dat NmG en gebaren bij verschillende doelgroepen worden ingezet ter ondersteuning en als alternatief communicatiemiddel voor mensen waarbij het spreken en de taalverwerking op de een of andere manier niet goed verlopen. Dit onderzoek richtte zich op de meerwaarde van NmG-gebruik binnen muziektherapie bij de doelgroep ‘kinderen met TOS’.

Uit alle drie de interviews die zijn afgenomen, blijkt dat de muziektherapeuten zien dat door NmG-gebruik bij deze kinderen, de spraak- en taalontwikkeling wordt geactiveerd en verbeterd.

In de literatuur is vrij weinig te vinden over de bijdrage van NmG aan de spraak- en taalontwikkeling bij kinderen met TOS. Maar wat in ieder geval bekend is, is dat kinderen uit zichzelf gebaren en *gestures* gebruiken ter compensatie en als ondersteuning van de gesproken taal. Als ze dit consequent doen, is de kans groter dat ze zonder interventie hun achterstand in de spraak- en taalontwikkeling in kunnen halen.

Binnen muziektherapie kan het gebruik van NmG bewust ingezet worden. Dit wordt met name gedaan door vormen van NmG in te zetten tijdens het zingen van liedjes.

NmG kan met verschillende doelen worden ingezet, blijkt uit de literatuur en de interviews: ondersteunend, structurerend, ter compensatie van het onvermogen in de gesproken taal, en het stimuleren van focus en concentratie.

Door NmG toe te passen tijdens het zingen van liedjes, wordt de spraak- en taalontwikkeling van het kind geactiveerd en gestimuleerd. Door de gebaren in liedjes te integreren, blijven de woorden beter beklijven en worden de woorden en gebaren gemakkelijk herhaald, zonder dat dit saai wordt voor het kind.

Tot slot is de grote meerwaarde van NmG dat de gebaren simultaan met de spraak, de muziek, het ritme en de emotie kunnen verlopen, waardoor de woorden en betekenissen daarvan op verschillende manieren worden aangeboden en blijven beklijven bij het kind.

7. Aanbevelingen

De aanbevelingen in dit hoofdstuk zijn aanbevelingen voor vervolgonderzoek.

De eerste aanbeveling die naar aanleiding van dit onderzoek gegeven kan worden, is een herhaalonderzoek. Omdat het onderzoek op kleine schaal is uitgevoerd, zijn de resultaten wel beeldvormend voor de meerwaarde van NmG-gebruik binnen muziektherapie met TOS, maar daardoor ook te globaal om harde conclusies te trekken. Door het onderzoek te herhalen en drie andere muziektherapeuten en een NmG-docent te interviewen, kan een breder en reëler beeld worden geschetst van het NmG-gebruik binnen muziektherapie.

Daarnaast wordt een aanbeveling gedaan om een vervolgonderzoek te starten. Door een vervolgonderzoek kan dit huidige onderzoek opnieuw worden gedaan, maar op grotere schaal. Er kunnen meer muziektherapeuten geïnterviewd worden, om een beter beeld te krijgen van de situatie met betrekking tot de hoofdvraag. Daarnaast wordt ook de relevantie voor het werkveld en de validiteit van het onderzoek vergroot, als de groep respondenten breder is. Dit houdt in dat er niet alleen muziektherapeuten geïnterviewd worden, maar ook meerdere NmG-docenten en cliënten (kinderen) met TOS. Deze kinderen dienen ervaring te hebben met NmG-gebruik binnen (muziek)therapieën.

Als toevoeging op de tweede aanbeveling, kan er als dataverzamelingstechniek ook nog 'observatie' toegevoegd worden aan het onderzoek. Hierdoor krijgt de onderzoeker een reëel beeld van hoe NmG wordt ingezet binnen muziektherapie (al dan niet voor kinderen met TOS). Deze informatie uit de dataverzameling komt dan namelijk niet alleen uit literatuur en gesprekken/interviews met mensen in het werkveld, maar ook uit praktijksituaties waar de onderzoeker zelf heeft kunnen observeren.

8. Bronnenlijst

- Berman, A., Henstra, S., Laansma, M. (2009) *Beroepsprofiel van de muziektherapeut*. Goedgekeurde versie 15 mei 2009. Nederlandse Vereniging voor Muziektherapie (NVvMT), aangesloten bij Federatie Vaktherapeutische Beroepen (FVB).
- Bil, M. de, Bil, P. de (2007) *Praktijkgerichte ontwikkelingspsychologie*. Van wieg tot hangplek: de ontwikkeling van 0 tot 18 jaar. Hoofdstuk 5 Leren communiceren (pp. 91-115). Soest: Uitgeverij Nelissen.
- Brochure RGM Nederland (2012). *De Ronnie Gardiner methode*. Zet het brein in beweging! RGM Nederland
- Broos, A. (2013) *Muziektherapie in de revalidatie*. Handboek voor de klinische praktijk. Hoofdstuk 2 Motorische en cognitieve functieontwikkeling en muziektherapie (pp. 77-79). Ouder & Kind Groep. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Bruijn, M. de, (red.)(2013) *Muziektherapie in de revalidatie*. Handboek voor de klinische praktijk. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Buter, H., Emmerik, W., Gelder, J. van, Hendriks, W., Scheffener, M. (1990) *101 vragen over doof zijn*. Hoofdstuk 1 Enkele feiten (pp. 19-22). Amsterdam: Grafisch Centrum Amsterdam (GCA)
- Capone, N. C., & McGregor, K. K. (2004). *Gesture development: A review for clinical and research practices*. Journal of Speech, Language, and Hearing Research, 47, 173-186.
- Carrow, J. (2003) *Sign Language and its benefits for hearing children*. April 2003. http://lifeprint.com/asl101/topics/benefits_of_learning_how_to_sign.htm
- Gerritsen, B., Wijkamp, I., e.a.(2010). *Sign-supported Dutch in children with severe speech and language impairments: A multiple case study*. In: Child Language Teaching and Therapy 26(3) 273–286. Oorspronkelijk: *Gebaren bij jonge kinderen met ernstige spraak- en/of taal-moeilijkheden*.(2004) Uit: Van Horen Zeggen, 45(1), (pp. 13-18)
- Grauwels, R., Houmes, C. (2014) *Ik ben niet perfect, nou en! : zes portretten van kinderen met een taalontwikkelingsstoornis (TOS)* (2^e druk). Deventer: Van Tricht uitgeverij / Koninklijke Auris Groep
- Goorhuis-Brouwer, S. (2007) *Taalontwikkeling en taalstimulering van peuters en kleuters*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Hell, J.G. van, Klerk, A. de, Strauss, D.E.M., Torremans, T. (2002) *Taalontwikkeling en taalstoornissen – Theorie, diagnostiek en behandeling*. Leuven/Apeldoorn: Garant.
- Keken, H. van,(2010) *Voor het onderzoek*. De probleemstelling als basis voor praktijkonderzoek. Boom Lemma uitgevers.
- Knoors, H. (2012) *Woord en gebaar 2*. Gepubliceerd in: Professionals vertellen. Kentalis: <http://www.kentalis.nl/Professionals/Academie/Professionals-vertellen/Woord-en-gebaar-2>

Koolhof, C., Schermer, T. (hoofdredactie) (2009) *Van Dale Basiswoordenboek Nederlandse Gebarentaal*. Utrecht/Antwerpen: Van Dale Uitgevers, Bunnik: Nederlands Gebarencentrum Bunnik. (pp. 412 'Steunen')

Kouwenberg, M., Slofstra-Bremer, C., Weerdenburg, M. van, (2008) *Gestures en gebaren bij specifieke taalontwikkelingsstoornissen: een overzicht van de literatuur*. In: Stem-, Spraak- en Taalpathologie, vol. 16, 2008, No. 2. (pp. 69-87). Nijmegen University Press.

Larson, C.B., Chang, Joyce Chang, I. (2007) *Enhancing hearing children's memory with American Sign Language*. What works for me, vol. 42, No. 4, March 2007. (pp. 239-242)

Månsson, A.-C. (2003). *The relation between gestures and semantic processes: A study of normal language development and specific language impairment in children*. Göteborg, Sweden: Doctoral Dissertation Göteborg University.

Manders, E., Zink, I. (red.) (2002) *Taaltherapie bij kinderen*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.

Nederlands Gebarencentrum (2006). *Gebaren in de Gezondheidszorg*. Bunnik: Nederlands Gebarencentrum. Limmen: Alex Stuifbergen, Illudée. (pp. 34 en 76).

Oostendorp, M. van, (1999) *Praten met je ogen*. Uit: Tijdschrift Onze Taal, juli 1999.

Oskam, E., Scheres, W. (2005). *Totale Communicatie*. Maarssen: Elsevier gezondheidszorg.

Schermer, T. (2004) *Gebarentalen en Gebarensystemen*. Van Nederlandse Gebarentaal tot Weerklankgebaar. In: Communicatie Drieluik, nummer 1, maart 2004. Jaargang 16.

Schermer, T. (et al.) (2006), *De Nederlandse Gebarentaal*. Hoofdstuk 2 Gebarentalen (pp. 29-34). Twello: Van Tricht

Schermer, T. (et al.) (2006), *De Nederlandse Gebarentaal*. Hoofdstuk 3 Taalvariëteiten (pp. 48-49). Twello: Van Tricht

Schermer, T., Terpstra, A. (2006) Wat is NmG en waarom gebruik je het?: Is er een norm voor "goed" NmG-gebruik?. *Van Horen Zeggen*. Jaargang 47, februari 2006, pp. 10-17

Smeijsters, H. (2006) *Handboek Muziektherapie*. Hoofdstuk 2 Kwalitatief onderzoek (pp. 36-53). Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Smeijsters, H. (2008). *Handboek Creatieve Therapie*. Hoofdstuk 15 Onderzoek § 15.4 Kwalitatief onderzoek (pp. 383-386). Bussum: Uitgeverij Coutinho.

Thal, D., Tobias, S. (1994) Relationships between language and gesture in normally developing and late-talking toddlers. In: *Journall of Speech and Hearing Research*, 37, 157-170.

Welle Donker-Gimbrère, M. (red.), i.s.m. Beek, B. van, Denderen-Lubbers, M. van, Meulen, S. van der, Slofstra-Bremer, C., Verschoor, A. (2000) *Spraak- en taalproblemen bij kinderen*. Ervaringen en inzichten. Assen: Van Gorcum.

Willemars, G., i.s.m. Horstink, H., Notermans, H. (2014) *Studiehandleiding Praktijkgericht Onderzoek*. Creatieve therapie, 4^e jaar voltijd en deeltijd, studiejaar 2014-2015. Utrecht: Instituut voor Social Work/Utrecht, Hogeschool Utrecht

Willemars, G., i.s.m. Notermans, H. (2014) *Reader Praktijkgericht Onderzoek*. Creatieve therapie, Voltijd en Deeltijdopleiding. Utrecht: Instituut voor Social Work/Utrecht, Hogeschool Utrecht

Websites:

<https://www.gebarencentrum.nl/projecten/projectarchief/wat-is-nmq/> , geraadpleegd op 18-03-2015

www.nvvmt.nl , geraadpleegd op 01-04-2015

<http://www.rgm-nederland.nl/pages/sub/80193/Inleiding.html> , geraadpleegd op 05-05-2015

<http://www.dovenschap.nl/scholieren-en-studenten/> , geraadpleegd op 20-05-2015

<http://www.hoorstichting.nl/publicaties/slechthorendheid-nederland/> , geraadpleegd op 25-05-2015

<http://www.woorden.org/woord/paralingu%C3%AFstiek> , geraadpleegd op 28-05-2015

9. Bijlagen

Bijlage 1 Gedragscode in Praktijkgericht onderzoek in HBO onderwijs

In praktijkgericht onderzoek spelen regelmatig ethische kwesties. Als onderzoeker heb je een vertrouwenspositie en daarom is het belangrijk om je aan een aantal regels te houden (van Keken, 2010).

Sinds enkele jaren is er een gedragscode voor praktijkgericht onderzoek in HBO onderwijs (bron: www.vereniginghogescholen.nl/onderzoek).

Gedragscodes kunnen houvast geven voor het doen van ethisch verantwoord onderzoek. De gedragscode beschrijft principes en gewenst gedrag bij onderwijs en onderzoek. Deze gedragscode voor praktijkgericht onderzoek bestaat uit vijf regels, die ik hieronder zal toelichten met betrekking tot mijn onderzoek. (Migchelbrink, 2013):

1. Onderzoekers aan het HBO onderwijs dienen het professionele en maatschappelijke belang.

Ik heb me met dit onderzoek gericht op een relevant onderwerp uit de beroepspraktijk. Door middel van dit onderzoek en een artikel, geef ik handvatten aan collega's uit de beroepspraktijk voor hoe zij NmG in hun werk kunnen toepassen. Bovendien leg ik hierin de relevantie van het gebruik van NmG uit, zodat collega's uit het werkveld geïnformeerd en gestimuleerd worden om NmG zelf ook (meer) te gaan toepassen in de praktijk.

2. Onderzoekers aan het HBO onderwijs zijn respectvol.

In mijn onderzoek heb ik rekening gehouden met de rechten, belangen, privacy, zienswijzen, opvattingen, theorieën en methoden van betrokken respondenten. Dit heb ik gedaan door wijzigingen en feedback te verwerken in de afgenomen interviews en tekst daaruit te verwijderen waarover de respondenten achteraf toch niet tevreden waren.

Aan de hand van de regelgeving en protocollen die in het vakgebied gelden, heb ik het onderzoek gedaan. Ik heb de richtlijnen gevolgd zoals die in de reader voor Praktijkgericht Onderzoek (2014) staan. Ook heb ik de bronnen conform APA vermeld.

3. Onderzoekers aan het HBO onderwijs zijn zorgvuldig.

Voor dit onderzoek heb ik verschillende beschikbare onderzoeksmethoden naast elkaar afgewogen, evenals de methodologische regels die daarbij horen.

Ook heb ik gebruik gemaakt van reeds beschikbare kennis uit de praktijk en de wetenschap, te weten literatuur, onderzoeken en artikelen, ter ondersteuning van mijn onderzoek.

De interviews zijn compleet en nauwkeurig getranscribeerd. Daarnaast heb ik gedurende het hele proces een logboek en een urenverantwoording bijgehouden, waardoor het proces dat ik heb doorlopen goed te volgen is.

De data (uitwerking interviews, bronnen, logboek, enzovoorts) zal ik in ieder geval zorgvuldig bewaren tot na de beoordeling van het PGO.

4. Onderzoekers aan het HBO onderwijs zijn integer.

Ten aanzien van de opvattingen van de respondenten en hun definities die ze gaven over verschillende begrippen, ben ik kritisch geweest. Na uitwerking van de interviews heb ik verschillende kritische vragen in de kantlijn gezet en om verdieping en toelichting gevraagd waar dit nodig was.

Daarnaast heb ik de respondenten de kans gegeven contact met mij te zoeken wanneer er onduidelijkheid was over zaken, bijvoorbeeld over hoe het interview in het onderzoeksverslag vermeld zou worden. Op deze zaken heb ik zo goed en duidelijk mogelijk antwoord proberen te geven om duidelijkheid en vertrouwen te scheppen.

5. Onderzoekers aan het HBO onderwijs verantwoorden hun keuzes en gedrag.

Zij verantwoorden zich over de relevantie van het gekozen onderwerp en gehanteerde methoden en beperkingen ervan, de zorgvuldigheid van de uitvoering, de onderbouwing van de conclusies, de gehanteerde bronnen, de implementatie in de praktijk als mede de doorwerking in het onderwijs.

Bijlage 2 Vragenlijst open-gestructureerd interview

Vragen gesprek muziektherapeut

Inventariseren onderzoek naar de meerwaarde van NmG-gebruik binnen muziektherapie voor kinderen met TOS

Hoofdvraag:

Wat is de meerwaarde van het gebruik van NmG (Nederlands met Gebaren) in muziektherapie voor kinderen met TOS (Taalontwikkelingsstoornis)?

1. Mag ik het gesprek opnemen?
2. Kunt u wat vertellen over de doelgroep(en) waar u mee werkt?
3. Hoelang werkt u met deze doelgroepen?
4. Gebruikt u gebarentaal in uw werk? In welke mate?
5. Wat voegt gebarentaal toe aan uw therapieën? Op welke manier?
6. Op welk niveau gebaart u met uw cliënten?
7. Maakt u tijdens de therapie wel eens gebruik van een tolk? Zo ja, hoe gaat dit in zijn werk?
8. Bij welke doelgroep wordt volgens u, het vaakst gebarentaal gebruikt?
9. Wat heeft u zelf met gebarentaal gedaan? (opleiding?/ cursus?)
10. Maakt u gebruik van werkvormen / spelletjes met gebaren?
11. Bedenkt u zelf de gebaren, of gebruikt u bestaande gebaren?
12. Als u een artikel zou lezen over gebarentaal binnen de muziektherapie, wat zou u dan interessante informatie vinden? Wat verwacht u wat er in zo'n artikel aan bod komt?

Extra vragen: Zijn er dingen die ik over het hoofd zie, en relevant zijn om in mijn onderzoek op te nemen? Mag ik u als respondent in mijn evaluatiegroep toevoegen?